

JOGI FÓRUM PUBLIKÁCIÓ

Az antiszociális személyiség megítélése a magyar büntetőjogban

Szerző:

Dr. Kegye Szilárd

2017. január

1. BEVEZETÉS

Azt, hogy egy bűnelkövető antiszociális, a laikusok gyakran mindegyik tettel kapcsolatban elmondják. Hétköznapi értelemben egy bűnözőnek szükségszerűen antiszociálisnak kell lennie, hiszen egy normálisnak mondott ember, csak úgy magától nem helyezkedik szembe tudatosan a társadalom normáival, vagyis a társadalommal ellentétes, antiszociális magatartást nem tanúsít.

Cikkemben először az antiszociális egyén pszichológiai fogalmával, viselkedésmódjával foglalkozom, majd az antiszociális egyének bűncselekmények elkövetőiként történő elemzésével. Kitérek arra, hogy a magyar büntetőjogban milyen relevanciával bír, ha egy elkövető pszichológiai értelemben antiszociálisnak minősül. Az előzőek tükrében, górcső alá veszek néhány általam megismert bűnügyet abból a szempontból, hogy a gyanúsítottakra, vádlottakra, elítéltekre mennyire illik rá az a pszichológiai értelemben vett antiszociális viselkedésmód.

2. AZ ANTISZOCIÁLIS EGYÉN SZEMÉLYISÉGJEGYEI A KRIMINALISZTIKA TÜKRÉBEN

Az antiszociális bűnelkövető fogalmához először is tisztáznunk kell, hogy mit jelent pszichológiailag az antiszociális egyén, ennek melyek a jellemvonásai. Most ennek részletezése következik, különös tekintettel az antiszociális egyének bűnügyekben történő szerepvállalására. Először általánosságban érintem a témát, majd részletesebben kifejtem az antiszociális viselkedésmód kialakulásával kapcsolatos nézőpontokat, ezt követően részletesebben elemezni fogom az antiszociális emberi viselkedést, különös tekintettel ezen személyiségjegyekkel rendelkező emberek bűnügyekkel való kapcsolatára, majd a fejezet végén kitérek az antiszociális személyiségzavar esetleges gyógyításának, gyógyulásának esélyeire, módozataira.

Nézzük először, hogy a pszichológiai szakirodalom miként definiálja az antiszociális egyéneket, különös tekintettel az ilyen viselkedésű személyek bűncselekményekkel való kapcsolatára.

A pszichopátia, vagy újabb szóhasználattal élve az antiszociális személyiség manapság talán a legtöbbet vizsgált és legmegbízhatóbban diagnosztizálható személyiségzavar. A tágabb értelemben vett személyiségzavar egy általában huzamos ideig fennálló, az egyén a környezetéhez való alkalmazkodási képtelenséget jelent. Ez a személyiség meglehetősen éretlenül és a helyzethez képest alkalmatlan módon próbálja a mindennapi élet problémáit megoldani.

A személyiségzavarok közül az, amelyik a büntetőjoggal, a kriminális tevékenységgel leginkább kapcsolatba hozható, az az antiszociális személyiségzavar.

Szükséges leszögezni, hogy az antiszociális személyiségzavar az egyén viselkedési normájának számos variációját öleli fel, amely viselkedési mechanizmusok az átlagtól eltérőek, azonban ezen elváltozások soha nem érik el az elmebetegség szintjét.

A személyiségzavarok közül az antiszociális személyiségzavart - vagy a korábbi nevén pszichopátiát - vizsgálták talán a legtöbbet a személyiségzavarok között. Ezen újabb elnevezése a jelenségnek

azért egy kissé félrevezető, mert a hétköznapi szóhasználatban is előfordul az antiszociális viselkedés, pl. a footballhuligánokra értendően, mégsem a pszichológiai értelemben vett személyiségzavarról beszélnek általában.

A gyermekek már neveltetésük folyamán - legalábbis a többségük - megtanulja, hogy amennyiben társadalomban kíván élni, más embereket is tiszteletben kell tartania, ezért a vágyait bizonyos szintig korlátoznia kell. Itt jelentkezik leginkább a különbség az antiszociális személyiség és a hétköznapi egészséges ember között, mert az előbbi ezen vágyait nem tudja koordinálni, nem tudja visszaszorítani. Csak saját magára hallgat, a belső késztetéseire, a vágyai irányítják. Amikor az antiszociális személyiség az említett vágyait nem tudja kiélni, megvalósítani, akkor agresszívvé válik. Ezzel kapcsolatban az ilyen személyiségű egyének egyik legfőbb tulajdonsága a lelkiismeret hiánya, sőt ezen személy úgy gondolja, hogy mindez így van jól.¹ Az antiszociális személyiség képtelen elhalasztani örömszerző tevékenységét, azonnali kielégülést kíván, ha valami vágy fogja el. Ezt nevezzük úgy, hogy az antiszociális személyeknek rendkívül gyenge frusztrációs toleranciája. A pszichopátia fogalmát ennek okán sokan összekapcsolták a kriminalitással, hiszen az antiszociális egyén nyugtalansága, kalandkeresése, impulzivitása miatt gyakran eladósodik, elhagyja családját, bűnügyekbe keveredik. Amennyiben azonban egy bűncselekmény miatt lebukik, megbánó magatartása nagyon meggyőzőnek tűnik, ezért a hatóságoktól gyakran kap új esélyt, bár a megbánó magatartása csak álca, amit mond, egyszerűen nincs összefüggésben érzéseivel, cselekedeteivel. A pszichopátia, vagyis az antiszociális személyiségzavar sok szakember szerint is a személyiség egyik olyan folyamatát jelenti, amelynek végpontja akár a klinikai súlyosságú pszichopátia is lehet.

Ebben a témában a jelenség egyik legmeghatározóbb kutatója Popper Péter, aki főleg a 70-90- es évek között írt e körben.

Az antiszociális személyiség kialakulását a pszichológia kutatói több megközelítésből próbálják magyarázni. Az általános és kissé laikus, hétköznapi nézet és a legalapvetőbb magyarázat a rossz szülő-gyermek viszonyból és ebből eredően a nevelési hibákból indul ki. Emellett az antiszociális

¹ Boross Sándor Az antiszociális személyiség kialakulása és jellemzői (http://kortefa.x-web.hu/sajat_irasok/antiszocialis.pdf)

személyiség kialakulásához vezethetnek az egyén szervezetének rendellenességei is. Ezen kétféle hatás kombinációja a kutatók vitájának tárgya, amely még nyugvópontra nem jutott.

Az antiszociális személyiség kialakulása:

Az antiszociális személyiség kialakulásának vizsgálatánál fel kell tennünk egy alapvető kérdést a kiinduláshoz: Mi tekinthető normális viselkedésnek és milyen határai vannak ennek? Vannak-e a normalitásnak kritériumai, és ha igen, akkor mikortól beszélhetünk kóros lelki működésről?

Számos vizsgálattal alátámasztható, hogy különböző korokban és ezeken belül különböző társadalmi rétegekben a normalitás fogalma - konkrétan az, hogy mi tekinthető általánosan elfogadott viselkedési formának - változó képet mutatott. Így tehát, ebből kiindulva kijelenthető, hogy univerzálisan érvényes feltételrendszer nincs a normális és az abnormális viselkedés között. Mindezek ellenére a mai társadalmunkban is - hasonlóan minden eddighez - képesek vagyunk nagy biztonsággal különválasztani e két területet. Minden korban megfigyelhető volt, hogy ha az egyén nem tartotta be az aktuálisan elfogadott társadalmi normákat, akkor félt a retorziótól, tudatában volt annak, hogy a viselkedésének következményei lesznek és ez kellemetlen érzésekkel töltötte el. Azonban bizonyos eltérő viselkedés fajtáknál, például az antiszociális magatartás zavaránál a rossz közérzet leggyakrabban elmarad. Egy adott korban, adott társadalomban a normális és az ettől eltérő viselkedések elhatárolása több kritérium együttes alkalmazását igényeli. Ilyenek például a társadalmi elfogadottság, a statisztikai gyakoriság, az alkalmazkodás minősége és az egyén közérzete.

Minden korban abnormálisnak tartották azt az átlagtól eltérő viselkedést, amely az egyén pszichés működéséből eredt, ezen felül pedig a jogi normákat áthágó viselkedést pedig bűnözésnek tartották. Az átlagtól való eltérést nevezzük devianciának, így a bűnözés is egyfajta deviáns viselkedési forma. Meg kell jegyeznünk a deviancia csupán eltérő viselkedést takar, amely pozitív irányt is mutathat, például átlagosnál magasabb intelligencia szint. Nyilván a kriminológiában a

negatív irányú eltérés lehet a kutatás tárgya. Egyébként a kriminalitás önmagában egy egyénnél nem feltétlenül jelent abnormális lelki funkciókat.²

Ahogy említettük, a tudósok szerint az antiszociális személyiség kialakulásának hátterében egyrészt szervezeti sajátosságok, másrészt gyermekkori nevelési tényezők állnak, sőt egyes kutatások szerint a pszichopátiára genetikai öröklődés is hatással lehet. Az örökbe fogadott gyerekeknél nem ritkán megfigyelhető a biológiai apához való személyiségtorzulás. Ikrek esetében egy kísérlet szerint az egypetéjű ikrek esetében kétszer gyakrabban mutat az ikerpár mindkét tagja bűnöző hajlamot, mint a kétpetéjű ikreknél. Ezeken kívül néhány témával foglalkozó szakember megemlíti még az ún. külső, megerősítő jelzéseket, mint kiváltó okokat.

Gyermekkorban, a gyermek és a szülei közötti viszonyban növeli az antiszociális személyiség kialakulásának esélyét, ha a gyerek hiperaktív, mert ilyenkor előfordulhat, hogy a szülei a gyermek hiperaktivitására agresszióval vagy eltolással válaszolnak, így elhidegülhetnek egymástól érzelmileg. Ha szülő nem foglalkozik eleget a gyerekével, érdektelenül viszonyul hozzá, növeli az antiszociális személyiség kifejlődésének kockázatát. Tehát a pszichopátia kialakulása nagymértékben függ a szülői gondozás minőségétől, főként hiperaktív vagy egyéb magatartási zavarokat mutató gyermek esetében. Egy gyermek életében, különösen annak kezdeti szakaszában ahhoz, hogy egy gyermek személyisége egészségesen fejlődhessen, nagyon fontos a szerepe annak, hogy az édesanyja mennyit és hogyan foglalkozik a gyermekével. Gondolok itt például az anya megnyugtató hangjára, gyengéd érintésére, az anyaméh világát idéző ringatásra.³ A túlzott testi fenyítés mindig ártalmas. Egy további szülői magatartás is befolyásolhatja az antiszociális személyiség kialakulását, mégpedig a szülők részéről a gyermek irányába kifejtett gúnyos, lekezelő viselkedés, amely ugyan kívül esik a testi fenyítésen, de legalább olyan ártalmas. Hatással lehet még a gyermek személyiségfejlődésére a szülők italozó életmódja, vagy kábítószer-fogyasztása. Érdekes módon - nem tudni mi okból - hátrányosan hat a gyermek személyiségfejlődésére a kis születési súly is, vagy ezen kívül más, születés közben elszenvedett ártalmak. Ezek a gyerekek ingerlékenyebbek, indulatosabbak, félszegebbek, figyelmetlenebbek, lesznek a többiekénél. Az ilyen egyéneknél sérülhetnek az ún. társas interakciók. Ha pl. párkapcsolatot létesít, úgy kezdi el, hogy „engem is bántani akarnak, meg

² Antiszociális személyiségzavar (<http://www.hataronallok.eoldal.hu/cikkek/szemelyiseg-zavarok/antisocialis-szemelyisegzavar.html>)

³ A pszichoanalízis és a kriminalitás (<http://vmek.oszk.hu/04900/04934/html/ferenczi0119/ferenczi0119.html>)

kell védenem magam”, és ezen irányvonalnak megfelelően viselkedik az adott párkapcsolatban. Minden, ami vele történik szándékos támadásnak veszi. Az ingerekre adott válaszuk pedig általában az agresszió, a nyílt konfrontálódás és a fokozott „énvédelem”⁴

Vizsgáljuk meg most az antiszociális magatartású egyének jellemét egy kicsit behatóbban.

Az ún. Hare-féle skála részletesebben felsorakoztatja az antiszociális személyiség meghatározó jellemzőit, amelyek a következők közül kerülnek ki: simulékonyság, felületes kedvesség, báj; pszichopátia, vagy korábbi hasonló diagnózis; egocentrikusság, nagyzasos önértéklés; hajlam az uralomra, alacsony frusztrációs tolerancia; kóros hazudozás, csalás; szélhámoság, becsületesség hiánya; büntudat, megbánás hiánya; érzelmek szegénysége, emocionális mélység hiánya; parazita életstílus; keménység, empátia hiány; gyenge viselkedéskontroll; promiszkuitás a szexuális kapcsolatokban; korai gyermekkorban jelentkező viselkedéses problémák; reális, hosszú távú tervek hiánya; impulzivitás; felelőtlen szülői viselkedés; több házasság; feltételes szabadlábra bocsátásnál magatartásproblémák; saját tettekért érzett felelősség hiány; sokfajta törvényszegés; az antiszociális magatartás nincs közvetlen kapcsolatban az alkohol- és drog abuzussal. Ezen tünetek - szinte kivétel nélkül - mind ún. hiánytünetek: az antiszociális személyiségzavarban lévő egyén nem szorong, nem tanul a tapasztalatokból, nem tud másokat igazán szeretni.

Az antiszociális személyiséget jellemző tünetek differenciálhatóak aszerint is, hogy azok már gyermekkorban is előfordulnak, vagy csak felnőttkorban jelentkeznek. Ebben a tekintetben az életkorra vonatkozó elválasztó határ a 15. életév. Fentiek figyelembevételével a következő - példálózó jelleggel felsorolt - antiszociális magatartást jellemző tünetek azok, melyek már gyermekkorban is felbukkannak.

Először említeném azon tüneteket, amelyek 15. életév betöltése előtt lehetnek jellemzőek: gyakran megbízhatatlan volt, csalt; a szülői, nevelőszülői otthonból legalább kétszer éjszakára elcsavargott,

⁴ Popper Péter az ún. galeri-képződésről a következőket írja: *”Fő kérdések: Milyen igényeket elégít ki a galeri? Milyen követelményeket támaszt? A galeri életkorhoz kötött társulási forma: gyermek és kamaszkor. Főleg a kamaszkor a szerepfúzió időszaka: sok szerepet kell egyszerre ötvözni. A galeri működését nyilvánossági igény jellemzi - többek között ez különbözteti meg a bűnszövetkezettől -, a galeri megmutatja magát: „mi vagyunk a banda”. Tipikus bűncselekményei: garázdaság, testi sértés, hatóság elleni erőszak, közbotrányokozás, szexuális erőszak. Részvétel a galeriben: indulati motiváltság. Tagnak lenni tartást ad: nem vagyok egyedül.”* Dr. Popper Péter: A kriminális személyiségzavar kialakulása (Akadémiai Kiadó, Budapest, 1970, 141-142. old.)

vagy egyszer úgy, hogy vissza sem ment; gyakran kezdeményezett testi küzdelmet, verekedést; több, mint egy verekedésnél valamilyen fegyvert is használt; szexuális tevékenységre erőszakosan vett rá valakit; állatokkal fizikálisan kegyetlenkedett; emberekkel testileg kegyetlenkedett; más vagyonát oktanul pusztította; oktanul gyújtogatott; sokat hazudott (nem azért, hogy testi vagy szexuális abúzust elkerüljön); lopott akár úgy hogy nem került érintkezésbe az áldozattal, akár úgy hogy érintkezésbe került: pl zsebmetszés, fegyveres rablás, markecolás stb.⁵

A fentebb felsorolt viselkedési jellemzők közül, ahhoz, hogy egy 15 éves kor előtti gyermeknél viselkedészavarról lehessen beszélni legalább 3 jellemezőnek megállapíthatónak kell lennie.

A következőkben - szintén csak példákat kiragadva - felsorolnám azon személyiségjellemzőket, amelyek a 15 éves kortól jellemző felelőtlen és antiszociális viselkedésformák. Az antiszociális személyiségzavarban lévő egyén nem tud kitartóan egy munkahelyen megmaradni, dolgozni, vagy tanulmányokat folytatni, amit az jelezhet, hogy legalább fél évig állástalan volt 5 éven belül, pedig lett volna munkalehetősége, vagy többször úgy maradt ki a munkahelyéről vagy az iskolából, hogy azt nem igazolta sem betegség sem családi okok, vagy esetleg álláslehetőségeket úgy utasított vissza, hogy nem voltak ezeken kívül egyéb lehetőségei. Az ilyen egyént jellemzi, hogy nem tartja be az adott társadalomban elfogadott normákat, így már fiatal korban követ el különböző törvénybe ütköző cselekményeket szabálysértés vagy bűncselekmény formájában, amelyek közül a legjellemzőbbek a garázdaság, lopás, testi sértés, stb. További jellemző kiemelten a testi sértésekkel kapcsolatos reakció, amelyik akár családtaggal szemben is megnyilvánulhat. Nem igazán tesznek eleget a fizetési kötelezettségeknek, nem fizetik meg tartozásaikat, sőt esetleges tartási kötelezettségeiket sem teljesítik. Jellemző, hogy nem képesek előre tervezni, például céltalanul és vég nélkül utazgatnak, és nem is igazán tudják, hogy ezt mikor fejezik be, vagy egy hónapnál hosszabb ideje nincs állandó lakhelyük. Kóros hazudozás jellemző rájuk, szélhámosak, álneveket használnak, és ezt haszonszerzés, vagy csupán örömszerzés jellemez. Saját testi épségükre sincsenek tekintettel, pl. ittas vagy bódult állapotban vezetnek járművet, a sebességhatárokat nem tartják be. Amennyiben az ilyen egyének szülőkké válnak, úgy az ebbéli kötelezettségeiket rendszerint elhanyagolják, amelynek következtében a gyermekük éhezhet, (előfordulhat, hogy a

⁵ Dr. Veress Dóra: Pszichopata, szociopata, antiszociális személyiségzavar, (<http://www.webbeteg.hu/cikkek/psziches/11642/antiszocialis-szemelyisegzavar>)

gyermeknek a szomszédok vagy ismerősök adnak enni) megbetegedhet (amely a minimális higiénés viszonyok hiányából is eredhet), ilyenkor nem kapja meg a megfelelő orvosi ellátást, egyedül hagyja kisgyermekét, a gyermek ellátására fordítandó pénzt saját céljaira költi el. Az antiszociális személyek kifejezetten nem monogám természetűek, ritkák az egy évnél hosszabb kapcsolatok az életükben. És a legfontosabb jellemző, hogy nincs lelkiismeret furdalásuk.⁶

Fontos feltétel, továbbá hogy ezen antiszociális viselkedés nem kizárólag skizofrénia vagy mániás epizód zajlása idején jelenjen meg.

Az, hogy milyen gyakori az átlagemberek között az antiszociális személyiségzavar pontos statisztikai adatok nem állnak rendelkezésre. Talán azért marad látenciában, mert az antiszociális személyiségzavar nem feltétlenül vezet munkaképesség csökkenéshez vagy más téren megjelenő teljesítmény csökkenéshez. Nem túl jellemző, hogy az antiszociális egyén orvosi ellátásban részesüljön, főleg nem jelentkezik rá önként. Általában akkor kerül orvoshoz, ha dekompenzálódik (elveszíti önkontrollját, „szétesik”) Ezen egyének legfeljebb 25% -át kezelik, ezeknek is a 70% idő előtt elhagyja a terápiát. Maga a páciens betegségtudattal nem rendelkezik. Az antiszociális egyének között a férfiak és a nők aránya 2:1 és 3:1 között ingadozik.

Fentiekből következtetésképpen leszögezhetjük, hogy az antiszociális személyiségzavar sokkal gyakoribb az emberek között, mint ahogyan azt a statisztikai adatok mutatják. Az esetek jelentős részét a környezet egyszerű felfokozott agresszióinak vagy elmebajnak véli.

A következőkben az antiszociális személyiségzavar jellemzőit elsősorban a kriminalisztikában betöltött szerepük tükrében teszem vizsgálódás tárgyává. Sorra veszem az antiszociális elkövetők személyiségjegyeit, és attól függően, hogy az adott egyénnél éppen melyik személyiségjegy a dominánsabb, mellé társítom a rá jellemző bűncselekményeket.

Óvatosan meg kell jegyezni, hogy bűnelkövetés az antiszociális jellemvonásokkal rendelkező egyének egyik legtipikusabb ismérve ugyan, de ez önmagában kevésbé alkalmas arra, hogy

⁶ Igazságügyi pszichiátria (Második, átdolgozott kiadás, szerkesztette: Kuncz Elemér Medicina Kiadó, Budapest, 2011)

pszichológiai, illetőleg pszichológiai vizsgálódás tárgya és főleg kiindulópontja legyen. A büntető törvénybe ütköző cselekmény nem csak az emberi tényező oldaláról közelíthető meg, az jogi és társadalmi jelenség.

Az antiszociális személy kifejezés változatos emberi megnyilvánulásokat, viselkedési formákat foglal magában. A kriminalitásukat alapul véve, az antiszociális személyek jellemvonásai a tettük mögött rejlenek. Fel lehet tárni olyan jellegzetességeket ezen személyeknél, valamint állandó jellemvonásokat, melyek minden időben és minden helyen, minden rendű és fejlettségű társadalomban és az egyéni fejlődésnek is különböző fokán álló antiszociális állapotú embernél közös. Ezek a jellegzetességek fő vonásokban a következők:

Elsőnek említeném az agresszív támadó magatartást, vagyis az egyenes szembe fordulást az egyént körülvevő mindenkori közösséggel, bármilyen legyen is az. A társadalom civilizációs követelményeivel, együttélési normáival, később jogrendjével szemben, továbbá ezen elveknek, a jogrendnek az általuk vélt hordozói, képviselőivel szemben nyilvánul meg. Lehet ez bármilyen rendű és rangú autoritás, a felnőttek, szülők tanárok, munkaadók, stb. Megjegyzendő, hogy önmagában ezen tulajdonság, alapfeltétel nem elegendő - bár szükséges követelmény - az egyén antiszociális jellemi mivoltának meghatározásához. Egyik tudományos kísérlet során egyrésztől antiszociális személyiségzavarral küzdő, másrésztől normális személyiségű egyéneknek azt mondták, hogy egy kisebb áramütést fognak kapni, a rájuk csatlakoztatott vezetéken keresztül. Ezen áramütésre a kísérletet végzők azt mondták az alanyoknak, hogy fájdalmasak lesznek. Azonban a kísérlet pont arról szólt, hogy ezt a beígért áramütést az alanyok nem kapták meg. Mindeközben galvános bőrreakció segítségével műszeresen mérték az alanyok izgalmi szintjét. Az antiszociális egyének esetén nem nőtt a szorongás, még közvetlenül a beígért fájdalmas áramütés előtt sem, míg a többi ember a mérések szerint jóval feszültebbé vált. A kísérletből azt a következtetést vonták le, hogy, az antiszociális személyiséggel rendelkező ember nem tanul a büntetésből, nem is tart attól.⁷ Ezekén kívül az antiszociális egyénnél jellemzőek a vele együtt élők, a társadalom többi tagjai iránt tanúsított pozitív érzelmi kapcsolatok hiánya, vagy legalább annak nagymértvű elcsökevényesedése. Ebből következően az adott egyén egyre magányosabbá válik, fokozottan jellemző lesz rá az

⁷ Igazságügyi pszichiátria (Második, átdolgozott kiadás, szerkesztette: Kuncz Elemér Medicina Kiadó, Budapest, 2011)

egocentrikusság, és a másokkal vagy mások érdekeivel szembeni közöny. Így, amikor az antiszociális egyén támad, ezt az egyéni célja érdekében, a külső vagy belső konfliktusaiból eredően teszi.

Általában a rendellenes pszichés állapotnak egyik általános ismertetőjele az ember egyéniségének visszaszorulása, a személyiségének összessége, összpontosításának meggyengülése. Van egy másik veszedelmes tünet és következmény, nevezetesen az, hogy az ember egyéniségének belső kontrollja felborul és olyan tudattalan tartalmak kerülnek bele a tudatba, amely egy teljesen egészséges belső személyiség-struktúra esetében nem volna lehetséges. Ebben az esetben az egyén eredeti belső tudattartama fellazul és mindinkább teret enged a már említett tudattalan dolgok az elmébe kerülésének. Az egyén a tudattalan betörés hatása alá kerül. Valahogy az imént említett módon kell elképzelni az elmebetegség kialakulását is, csak ott a belső küzdelem eredményeként csak, mint kompromisszumok, mint erősen átdolgozott tartalmak, szimbólumokként jöhetnek felszínre.⁸

Az összetett személyiség felbomlása, az egyén tudata integritásának meggyengülése miatt az egyes pszichés funkciók is zavart szenvednek. Nagy jelentősége van a tudat szűrőképesége meggyengülésének, a józan ítélőképesség háttérbe szorulásának, így nem lévén kritikai képessége az egyénnek, szembefordul az elvárt társadalmi normákkal, először nem tudatosan, majd ez egyre inkább tudatossá válik. Az említett felbomlás az egyén tudatában az egyén tudatát a külső világtól elhatároló mechanizmusban is megmutatkozik és negatív tüneteket okozhat. Ebben az esetben az egyén elméjében elmosódik a határ a belső pszichés tartalom és a külvilág objektív tényei között. Az így zavarossá váló személyiség ily módon elveszíti a realitás-érzékét, a tudatának belső tartalmát is kivetíti a külvilágba, ezt érzelmileg is átéli, és ezért talál ki történeteket; hazudozóvá válik, szaknyelven konfabulál. Ebben az esetben az egyén gondolkodásában elveszíti a realitás-érzékét, tudatában a vágyai veszik át a főszerepet. Így változik meg teljes egészében a kóros személyiség minden formájában és alakul át a tudatos énkép.⁹

Az antiszociális személyiségzavar tünetei - mintegy előrevetítve a felnőttkori tünetegyüttest - már gyermekkorban megfigyelhetők. Az ilyen gyermek - mint ahogyan már említettük - állatokat kínoz,

⁸ Dr. György Júlia: Az antiszociális személyiség (Medicina Könyvkiadó, Budapest, 1967)

⁹Igazságügyi pszichiátria (Második, átdolgozott kiadás, szerkesztette: Kuncz Elemér Medicina Kiadó, Budapest, 2011)

verekedik, csavarog, hazudozik, kábítószerezik. Nem alakul ki benne kötődés senki iránt, nem tanul a tapasztalataiból és hibáiból, nem szeret senkit, durván viselkedik az emberekkel. Kihhasználja mások engedékenységét, - ezt egyébként gyengeségnek fogja fel, - de érzéketlen, bárdolatlan módon viselkedik. Otromba viselkedésük ellenére ezek az emberek néhány esetben a felszínen kisebb-nagyobb fokú kedvességet, bájt mutatnak, amivel megnyerik maguknak a környezetükben élőket. Sok antiszociális ember kitűnően felismeri azt, hogy mások milyen hangulatban vannak, ezekre rá tudnak hangolódni, hogy minél jobban kihasználhassák azt. Így céltudatosan, gátlástalanul hazudozva éri el céljait másokkal kapcsolatosan, ugyanis mások érzelmei teljesen irrelevánsak a számára, képtelenek figyelembe venni mások érdekeit. Jellemző még a bárdolatlanságon felül a kegyetlen, megalázó bánásmód, a szívtelenség. Meg kell jegyezni, hogy - mint később látni fogjuk - a bűnelkövetők kb. háromnegyedénél megtalálható ez a személyiségzavar. Bűntudata, lelkiismeret furdalása természetesen nincs. Így már életének korai éveiben összetűzésbe kerülhet a törvénnyel és kerülhet esetleg bv. intézetbe, vagy javítóintézetbe az ilyen személyiségzavarral küszködő ember.

Az antiszociális személy felnőttkorban is mutatja a korábban már részletezett személyiségjegyeket.

Az antiszociális felnőtt általában könnyen létesít párkapcsolatot, a felszínes, „bájlógó” modorának köszönhetően. Azonban a szexuális aktivitása nélkülözi a gyengéd érzéseket. A kapcsolatait rövidtávra tervezi, ha tervezi egyáltalán. Párját képtelen megtartani, mert a felszínes báj mögött, hosszabb távon kegyetlen, megalázó módon viselkedik, akár gyerekeivel szemben is. Állandóan izgatott, kötekedő. Nemi erkölcs elleni és testi épség elleni bűncselekményeket követnek el a legjellemzőbben azon antiszociális elkövetők, akiknek a viselkedésében a felsoroltak dominálnak.

Általánosságban a felnőtt antiszociális egyént aktív independens stílus jellemzi, agresszívan érvényesíti önmagát és igényeit. Tettei mozgatórugója lehet a mások fölötti uralkodási vágy. Ezen törekvéseinek gyökere lehet akár a másik ember iránti bizalom hiánya, az, hogy inkább ő uralkodjon másokon, mert ha nem így tesz, akkor mások fognak rajta uralkodni. Tehát akkor érzi biztonságban magát, ha független azoktól, akiről feltételezi, hogy árthatnak neki és megalázzhatják. Mint tudjuk, az antiszociális viselkedés elsősorban bűnözésre hajlamosít, azonban meg kell jegyezni, hogy az

antiszociális viselkedésből adódó modorukat egyes ilyen személyek társadalmilag elfogadott módon érvényesítik. Ilyen lehet az üzleti élet, vezető szerep egy vállalatnál, politikai vezető, esetleg tanár stb.

Az antiszociális egyének agresszivitásának alapja az a megrögzött gondolat, hogy mások ellenségesek velük szemben. Rendhagyó módon fogalmazva, megelőlegezik a visszavágást, előre bosszút állnak az őket esetlegesen érő megalázások és bántások miatt. Így aztán egyre könnyörtelenebbek és agresszívebbek lesznek. Példaként tudnám említeni a közúti veszélyeztetés bűncselekményét, amikor egy agresszív sofőr szándékosan veszélyhelyzetet idéz elő.¹⁰

Azért nem képesek a társadalmi normák betartására, mert értelmi képességük ezt nem teszi lehetővé - hiszen magas intellektussal megáldott emberek is lehetnek antiszociálisak - hanem egyszerűen az erkölcsi érzékük torz, hiányos, nincs jogérzékük, nincs lelkiismeretük, hiányzik belőlük az általános értelemben vett jószág. Nem tud megbocsátani, nem tűri a sérelmeket, azokat kegyetlenül és gátlástalanul megbosszulja. Önbíráskodás, zsarolás bűncselekményének elkövetése jellemző a markánsan ilyen jellemű elkövetőkre.

Az antiszociális személy mindig új ingereket kíván, minden újdonság, változatosság vonzó a számára, pusztán a változatosság érzése. Ellenállni nem tudnak semmiféle kísértésnek, a környezeti ingerek már önmagukban vonzóak a számukra. Vágyik az izgalmakra, még örömet is lelheti más emberek átéjtésében. Felelősséget nem érez. Ezen stílusjegyek jellemző bűncselekményei közé tartoznak a csalás, sikkasztás, hűtlen- vagy hanyag kezelés.

Védekezésükben általában hivatkoznak a mostoha gyerekkorukra és egyéb, múltbéli szerencsétlen körülményre. Nem egy esetben ezt annyira át tudják élni, hogy maguk is elhiszik, és azt hiszik, hogy nekik joguk volt így viselkedni. Kiütközik a pszichopata személyiség legfontosabb tulajdonsága a büntudat teljes hiánya. A büntetőeljárást sok esetben nagyon igazságtalannak tartják, személyes sértésnek veszik, szembefordulnak az eljáró hatóságokkal. Nagyon sokan közülük különböző vélt sérelmek miatt ilyenkor feljelentik az eljáró hatóságok tagjait, rendőröket, ügyészeket,

¹⁰ Dr. György Júlia: Az antiszociális személyiség (Medicina Könyvkiadó, Budapest, 1967)

ügyvédek, bírakat. Jellemző bűncselekmény ilyen esetben a hamis vád, hamis tanúzás, hatósági eljárás akadályozása.

Az antiszociális személyekkel nem csak a büntetőeljárásokban találkozhatunk, hanem a társadalom megbecsült figurái között is megtalálhatjuk, mert felületesen ismerve őket nem mindig fedődik fel jellemük igazi mivolta. Lehetnek akár sikeres üzletemberek, tudósok, orvosok, jogászok, stb. Azonban, ha jobban megfigyeljük őket, kiütközhetnek azon tulajdonságaik, hogy a munkájukban kíméletlenül agresszívak, durvák, kötözködők, másokban szorongást keltenek. Hosszabb távon kiütközik a hűvös és kérges szívük, érzéketlenek a többiekkel, sőt örömet okoz nekik mások legyőzése és megalázása. Ezen tetteik nemritkán mégis büntetőeljárás alanyává tehetik őket, legjellemzőbb bűncselekménytípus ezekben az esetekben a becsületsértés, könnyű testi sértés és rágalmazás.

Ha az antiszociális ember vitába keveredik, makacsul ragaszkodik a saját álláspontjához, gondolkodásuk dogmatikus, mások érveit nem fogadják el. Nem azért ragaszkodnak eredeti álláspontjukhoz, mert nem elég okosak, hiszen a legtöbbjük kognitív működései világosak és logikusak, csak belátási képességük mutat azonban súlyos hiányokat. Egyébként a nézőpontjuk megváltoztatására kísérletet sem tesznek. Legtöbbjük viselkedése egyértelműen durvának és bántónak tűnik. Több ilyen ember kerülhet politikusként, üzleti vezetőként felelős beosztásba is, ebben az esetben a beosztottaik meglehetősen kellemetlen helyzetbe kerülhetnek. Ha némelyik beosztott érzékenyebb az átlagosnál feljelentheti az ilyen jellemű főnökét becsületsértésért vagy rágalmazásért. Többször láthattunk példát hasonlóakra, akár a közéletben is.

Az antiszociális személyek szeretik magukat erősnek és sérthetetlennek, erőtől duzzadónak beállítani éppen ezért a meleg és intim érzések kifejezését kerülik, sőt a feléjük irányuló gyengédség- és szeretet-megnyilvánulásokat gyanakodva fogadják, mert ezek a másik gyengeségének vagy még inkább valamilyen "csapdának" a jelei. Számukra az élet egy folyamatos harc a túlélésért, ahol farkastörvények uralkodnak, és a legerősebb marad csak életben. Ezért uralniuk kell a környezetüket. Irtóznak attól, hogy gyengének bizonyuljanak, megalázkodjanak. Számukra a világ folyamatos veszélyek forrása, mások gonoszága folyamatos éberséget követel. A

többi embert potenciális veszélyforrásnak tekintik. Keresik a veszélyt, sőt úgy viselkednek, mintha semmitől sem félnének. Szülőként sem képes megfelelően viselkedni, nem szervezi a család életét, nem gondoskodik az elemi életvitelről, hiszen a szeretetre való alkalmasság részben vagy egészben hiányzik belőlük. Akkor viszont, ha másokban érzelmet, vonzódást fedeznek fel, igyekeznek azt a saját javukra fordítani, kíméletlenül visszaélnek mások jóságával. Éppen ezért feltűnően gyakori a család bűncselekménye közöttük.

Nagyon jellemző az antiszociális egyénekre, hogy úgy viselkednek, mintha konvenciók és rendszabályok rájuk egyáltalán nem vonatkoznának. A késztetéseket kiélik, ahelyett, hogy átdolgoznák, nagyon kevés az a helyzet, amelyben visszafogják magukat, de általában azt is csak számító módon teszik. lelkiismeret-furdalásuk és büntudati szorongásuk nincs, sokan sikeres szélhámosok lehetnek.¹¹ A skála a kicsinyes engedetlenségen, a társadalmi konvenciók tagadásán, túl az iskolai és munkahelyi fegyelmezetlenségeken át súlyos törvénybe ütköző cselekedetekig terjedhet. Idevágóan utalnék pl a futball-huliganizmusra és az ebből adódó csoportos garázdaság bűncselekményére.

Az előbbiekben megnéztük, hogy hogyan alakulhatnak ki az antiszociális személyiség jellemvonásai, mi jellemző rájuk gyermek, illetve felnőttkorban, utána vizsgálódás tárgyává tettük, hogy milyen az antiszociális személyiség a kriminalisztikában, fiatal, illetve érett korban, milyen típusú bűncselekmények jellemzőek az egyes személyiségvonásokra, most vessünk egy pillantást arra, hogy milyen lehetőségek vannak az antiszociális személyiségjegyek kezelésére.

Az antiszociális személyiség kezelése mondhatnánk, gyakorlatilag nem megoldott. Mint már volt róla szó, az ilyen személyiségvonásokkal rendelkező embereknek nincs betegségtudata, így igazából gyógyításra, terápiára nem lehet őket motiválni. Sőt, elmondhatjuk, hogy ha még esetleg tudatában is lennének a viselkedésük problémás voltának, pont a lelkiismeret hiánya miatt nem is akarnak megváltozni. Az antiszociális személyiségzavarok kb. egyharmadát kezelték már hosszabb vagy rövidebb ideig.

¹¹Személyiségzavarok

http://psychekozosseg.hu/index.php?option=com_kunena&func=view&catid=11&id=11&limit=6&limitstart=6&Itemid=30#42

A társadalomban az antiszociális személyiségjegyekkel rendelkező egyének aránya az egész társadalomhoz viszonyítva életkoronként változik: 5 éves korban megugrik, 12-22 éves kor a csúcspont, 22-45 év kor között lebeg az állapot 40-45 éves kor felé az antiszociális személyiségjegyek száma csökken. Ennek oka még ismeretlen. Csak arra lehet esetleg gondolni, hogy idősebb korban már kiéli magát, nem vágyik új ingerekre. Mindazonáltal korántsem arról van szó, hogy már nem torzult a személyisége, nem személyiségzavaros, csak a másoknak való károkozás csökken.

Amikor egy antiszociális személyiségű páciens valamilyen oknál fogva mégis kezelésben részesül, akkor a gyógymód: kombinált kognitív és viselkedésterápia, amelynek célja a hiányzó személyiségterületek kialakítása. Empátia, mások véleményének fontossága, szabálytudat, mások iránti felelősség a strukturált program fő tartalma. A terápia rendszere úgy van kialakítva, hogy a fokozatos felelősségvállalás részesül megerősítésben, jutalomban. Ezzel a páciens önismerete, önbizalma fejleszhető, esetenként. Sajnos meg kell mondani, hogy általában hatástalanok maradnak az ilyen terápiák.

Az antiszociális személyiségzavart már csak azért sem lehet gyógyítani, mert valójában nem tudják pontosan, mi okozza. Ahogy a jellemzésből kiderült, a kezelés legfőbb kerékkötője, hogy a páciens nem kerül az egészségügy látókörébe, maga az antiszociális attitűd miatt nincs betegsége. Az antiszociális személyiségtől elsősorban nem ő, hanem a környezete szenved. Az esetleges kezelésre is a környezete irányítja: családtagok, tanárok stb. A terápiákon elsősorban az okozza a gondot, hogy nem igazán tudni, hogy hogyan kezdjenek bele a kezelésbe, hiszen minden betegség kezelését az azt kiváltó okoknál kell kezdeni, viszont még mindig vita tárgyát képezi az antiszociális magatartás kialakulása. Az ilyen személyiség kialakulását leginkább több tényező együttes jelenlétének tulajdonítják: egyrészt genetikailag származtatják, másrészt környezeti hatásokkal magyarázzák, tehát összefüggésben állhat azzal, milyen élmények érték az antiszociális személyt gyermekkorában, főleg a szűkebb értelemben vett család részéről. Ezeket az előzőekben részleteztem, ezért most nem térek ki rájuk újra. A felmérések szerint az antiszociális egyének gyakran olyan családokból kerülnek ki, ahol a szülők maguk is mentális problémákkal küzdöttek,

elhanyagolták vagy bántalmazták a gyereket. Önmagában nem ad megfelelő magyarázatot ez az elgondolás, hiszen számos olyan bántalmazott gyerek van, akinél nem alakul ki ez a személyiségzavar, míg másoknál normális gyermekkor esetében is kialakul.

Az emberi agyban található egy amigdala nevű anyag, amelynek az ember érzelmi reakcióinak a tárolásában és feldolgozásában van szerepe. Több tudós álláspontja alapján, esetlegesen ez az agyban található amigdala összefüggésben állhat ezzel a személyiségzavarral. Az amigdalát nagyon sok mentális problémával kapcsolatban vizsgálják, például a szociális fóbiánál megnövekedett aktivitást mutat, ezzel szemben az antiszociális személyiség esetében az átlagnál alacsonyabbat.¹²

Fentiekre tekintettel elmondható, hogy az antiszociális magatartás terápiás beavatkozással való megváltoztatásának kicsi az esélye. Ahogy már volt szó róla, a tünetek 40 éves kor után kezelés nélkül is enyhülnek, bár eltűnni nem fognak teljesen, csak mérséklődnek.¹³

A kriminalitás tekintetében a személyiségzavarral kapcsolatos kóros eltérések négy szinten határozhatók meg: a neurózis, a neurotikus karakter, a pszichózis és a valódi kriminalitás. A sorrend arra utal, hogy az egyén tudata mennyire tudja befolyásolni a tudattalan ingereket. A neurotikus személyiség a pszichopátiás személyiség alaprétege. Ezek az egyének kiélik az impulzusaikat, több olyan jellemvonásuk van, amelyek az aszociális személyiségekre jellemzőek, de mégsem hajlamosak annyira a bűnözésre. A neurotikus személyiségű egyén merészebb az átlagosnál, néha úgy követ el bűncselekményeket, hogy inkább érzelmi konfliktusok motiválják, nem pedig azért, mert kriminális jellemmel rendelkezik, mint az antiszociális személyiség. Ugyanolyan környezeti tényezők az egyén a személyiségének felépítésétől függően az egyik esetben neurózist, a másikban kriminalitást eredményeznek.¹⁴

Statisztikai adatokkal nem rendelkezünk arra vonatkozóan, hogy a mai magyar társadalomban milyen mértékű az antiszociális egyének száma. Adódik ez a fentebb taglalt azon okokból, hogy ritkán kerülnek orvosi kézbe, ők maguk sem tudják azt magukról, hogy antiszociális jelleműek,

¹² Pszichopata, szociopata, antiszociális személyiség-hogy van ez?

http://ussk.blog.hu/2010/05/09/pszichopata_szociopata_antisocialis_szemelyiseg_hogy_van_ez

¹³ Antiszociális személyiségzavar (<http://www.hataronallok.eoldal.hu/cikkek/szemelyiseg-zavarok/antisocialis-szemelyisegzavar.html>)

¹⁴ Dr. György Júlia: Az antiszociális személyiség (Medicina Könyvkiadó, Budapest, 1967)

számukra ez a természetes viselkedésmód. Feltételezhetjük - már csak a bűnözési statisztikák emelkedő számából kiindulva is - hogy az antiszociális jellegű viselkedéstendencia napjainkban egyre jobban előtérbe kerül. A mai Magyarország társadalma, az egységes, mindenki által elfogadott erkölcs hiánya kedvez a gátlástalan, másokat manipuláló, önző, érzelem nélküli érdekembereknek. Gyakran szenvedünk rámenős erőszakosságuktól, de valójában ők többnyire nem tartoznak a betegség szintű antiszociális személyiség kategóriájába, azonban kiváló táptalaja a labilis személyiségnek, a fiatalkori antiszociális gyökerekkel rendelkező egyéneknél pedig növeli ezen személyiségzavar kialakulásának esélyeit.

3. AZ ELKÖVETŐK ANTISZOCIÁLIS MIVOLTÁNAK RELEVANCIÁJA A MAGYAR BÜNTETŐJOGBAN

Az előzőekben azt vizsgáltuk, hogy mi is jellemzi az antiszociális személyiségzavarban szenvedő embert, ezen belül mi jellemző az antiszociális személyiségzavarban szenvedő bűnelkövetőre, az egyes antiszociális személyiségjegyekhez jellemzően milyen bűncselekmények köthetőek. Most vizsgáljuk meg, hogy azt, hogy mi vár az antiszociális terhelten, amennyiben az bűncselekményt követ el és az igazságszolgáltatás elé kerül. Amit feltétlenül le kell szögezni már itt, a fejezet elején, hogy a pszichológus szakértő önmagában nem nyilatkozhat a beszámíthatóságról, abban az elmeorvos szakértő a kompetens.

Az elkövetők antiszociális mivoltának vizsgálata a hatályos magyar büntetőjogban a beszámíthatóság fogalmi körében értelmezhető, illetve vizsgálandó. Az antiszociális személyiség is egyfajta személyiségzavar, és mint ilyen a büntethetőséget befolyásoló tényezőként, vagy büntetéskiszabási tényezőként kerülhet az igazságszolgáltatás figyelmének középpontjába.

A teljesség kedvéért egy kicsit menjünk vissza a múltba és nézzük meg, hogyan alakult a történelem folyamán a beszámíthatóság, mint fogalom és hogyan került bele a mai magyar büntetőjogba. Kezdjük a római jognál, amely egyáltalán nem szankcionálta a zavart elméjű személyek által véghezvitt bűncselekményeket. A középkorban a kánonjog abból a nézőpontból indult ki, hogy az elme betegsége, az tulajdonképpen valamilyen bűnnek a jogos szankciója, így nem meglepő módon a kóros elmeállapotú személyek is ugyanolyan büntetésben részesültek, mint a teljesen egészségesek. Így volt ez egészen a XVII. századig, amikor is a korban megjelenő felvilágosultabb hozzáállásnak köszönhetően a büntetőjogban is teret nyert az a felfogás, hogy nem vonható felelősségre a kóros elmeállapotú személy. A későbbi korokban, a magyar büntetőjogot hosszú ideig meghatározó Csemegi-Kódex szabályai szerint csupán az elmebetegség, a kóros elmeállapot még nem zárta ki a beszámítást, az ebben szenvedő elkövető, ha nem rendelkezett szabad akaratú képességgel, abban az esetben biztosított neki ez az állapot büntetlenséget. A Csemegi -Kódex szabályai között a beszámítást kizáró, illetve enyhítő okok között olvashatunk az elmebetegségről. A Kódex ide vonatkozó 76. §-a a következőképpen rendelkezik: „Nem számítható be a cselekmény annak, aki azt öntudatlan állapotban követte el, vagy kinek elmebetegsége meg volt zavarva, és

emiatt akaratának szabad elhatározási képességével nem bírt. A későbbi ún. Btá. a 10. § (1) bekezdésében rendelkezett a büntethetőséget kizáró ezen okokról, a következőképpen: Aki a büntettet olyan elmebeteg állapotban, vagy olyan öntudatzavarban követte el amely képtelenné tette a cselekmény társadalomra veszélyességének felismerésére, vagy az akaratának megfelelő magatartásra, büntetőjogi felelősségre nem vonható. Az 1961. évi Btk. az alábbi módon szabályozta ezt a kérdéskört: 21. § (1) bek.: „Nem büntethető, aki a cselekményt olyan elmebeteg állapotban, gyengeelméjűségben vagy tudatzavarban követte el, amely őt képtelenné tette cselekménye társadalomra veszélyes következményeinek felismerésére, vagy arra, hogy e felismerésnek megfelelően cselekedjék.” Az 1978. évi IV. törvényről is már múlt időben lehet beszélni, de mivel még sokáig fogjuk alkalmazni, a beszámíthatóságról alkotott szabályait lentebb részletesebben is ismertetni fogom.¹⁵

A hatályos magyar büntetőjogban a beszámíthatóság fogalmát - amely fogalom a beszámíthatóság része - a kizáró körülményeket sorolja fel és határozza meg, azt sem taxatíván, csak példálózó jelleggel. Sokkal egyszerűbb feladat a jogszabály-szerkesztési szempontból ez a megoldás, mint összefoglalni a jogszabályban azokat a feltételeket, amelyek szükségesek a beszámítási képességhez. Majdnem minden ember rendelkezik a beszámítási képességgel, és csupán szórványosan fordul elő ennek hiánya. Éppen emiatt annak szükségessége is csak kivételesen fordul elő, hogy a beszámítási képességet vizsgálni kelljen, a helyzet kivételes jellege is azt teszi célszerűvé, hogy a törvényhozó ezt a kivételes helyzetet tegye szabályozás tárgyává.

A Btk. - val szemben a jogtudomány precízen kidolgozta a beszámíthatóság fogalmát, amely szerint a beszámíthatóság a tettes felelőssége, azaz egyenlő a bűnösséggel - a beszámíthatóság a szándékossággal, gondatlansággal és bűnfelelősséggel a bűnösség egyenrangú eleme. Előbbiek szerint tehát ítélet rejlik benne és egyben az alanyvá válás feltétele. Ez a tudati állapot két képesség gyűjtőfogalma: felismerési (értékelési) és az akaratú képességé. Az előbbi, azaz a felismerési képesség a tények tudásának és értékelésének általános képességét jelenti, illetve a következmények társadalomra veszélyességének felismerését feltételezi. Ha bármelyik elem hiányzik, kizárható a beszámítási képesség, tehát az elemek együttes meglétének beszélhetünk teljes körű felismerési képességről. A beszámítási képességnek két összetevője van: a felismerési és

¹⁵ Belovics Ervin, Gellér Balázs, Nagy Ferenc, Tóth Mihály: Büntetőjog I. HVG ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft. Budapest, 2012., 226-227. old.

az akarati képesség. A felismerési képesség a cselekmény következményeinek előre látása. Lehetséges, hogy az elkövetési magatartás kifejtésekor a felismerési képesség teljesen hiányzik, de elképzelhető az is, hogy a kóros elmeállapotú személy a cselekmény következményeit képes felismerni, a társadalmi jelentőségét azonban már nem tudja felmérni. Az akarati képesség azt jelenti, hogy a felismerési képességgel rendelkező személyszabadon alakítja ki az akaratát és annak megfelelő magatartást tud tanúsítani.

Az antiszociális személyiség meglétének a hatályos magyar büntetőjogban büntethetőséget, illetve büntetés kiszabást befolyásoló tényező. Mindig szakértői kérdés annak megállapítása, hogy az adott elkövető szenvedett-e valamilyen személyiségzavarban, ennek keretében antiszociális személyiségzavarban, és ez mennyire befolyásolta az elmeműködését abban a tekintetben, hogy a cselekménye társadalomra veszélyességének felismerésében képtelenné teszi-e ezen tulajdonsága az elkövetőt, vagy nem, esetleg befolyásolja-e, hogy ezen belátásának megfelelően cselekedjék. A beszámíthatóság vizsgálatához igazságügyi elmeorvos szakértőt kell kirendelni, csak ő nyilatkozhat egy elkövető beszámíthatóságáról. Ahhoz, hogy a személyiségzavart helyesen értelmezzük, érintőlegesen meg kell ismernünk a többi, büntethetőséget befolyásoló kóros elmeműködést is.

Az új, jelenleg hatályos Btk, a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény a kóros elmeállapot a következőket írja:

17. § (1) Nem büntethető, aki a büntetendő cselekményt az elmeműködés olyan kóros állapotában követi el, amely képtelenné teszi cselekménye következményeinek a felismerésére, vagy arra, hogy e felismerésnek megfelelően cselekedjen.

(2) A büntetés korlátlanul enyhíthető, ha az elmeműködés kóros állapota az elkövetőt korlátozza a bűncselekmény következményeinek a felismerésében, vagy abban, hogy e felismerésnek megfelelően cselekedjen.

A Büntető Törvénykönyvről szóló 1974. évi IV. törvény, az ún. régi Btk. a következőképpen fogalmazott ott ebben a kérdésben:

1978. évi IV. tv. 24. § (1) Nem büntethető, aki a cselekményt az elmeműködés olyan kóros állapotában - így különösen elmebetegségben, gyengeelméjűségben, szellemi leépülésben,

tudatzavarban vagy személyiségzavarban - követi el, amely képtelenné teszi a cselekmény következményeinek felismerésére vagy arra, hogy e felismerésnek megfelelően cselekedjék.

(2) A büntetés korlátlanul enyhíthető, ha az elmeműködés kóros állapota az elkövetőt korlátozza a cselekmény következményeinek felismerésében vagy abban, hogy e felismerésnek megfelelően cselekedjék.

25. § A 24. § rendelkezései nem alkalmazhatók arra, aki a cselekményt önhibájából eredő ittas vagy bódult állapotban követi el.

Ahogy látható, hogy a régi és az új szabályozás közti különbség, hogy az új Btk., a régi szabályozástól eltérően példálózó jelleggel sem említi a kóros elmeállapotot megalapozó fiziológiai rendellenességeket. A régi Btk. - beli terminológia a kóros elmeállapot megfogalmazást használja, felsorolva azokat az elmeműködési zavarokat, amelyeket különösen ilyennek tekint. A felsorolás tehát eddig sem volt taxatív, csupán példálózó jellegű.

Azért fontos szót ejteni az ún. „régiségi” Btk-ról, azaz az 1978. évi IV. törvényről, mert jelenleg és még a közeli jövőben várhatóan több büntetőeljárás is ezen büntető jogszabály alapján van, vagy lesz a folyamatban. Ezen kívül a beszámítási képesség leggyakrabban előforduló esetei az 1978. évi IV. törvény alapján íródott büntetőjogi dogmatikai szakirodalom munkálja ki részletesen, oly mértékben, hogy ezek az új szabályozás alapján is alkalmazhatóak, tekintettel arra, hogy - mint már említettem - a leggyakrabban előforduló esetekről van szó.

Röviden vegyük sorra a beszámíthatóságot befolyásoló tényezőket, különös tekintettel a személyiségzavarra, hiszen az antiszociális személyiség is egyfajta személyiségzavar.

Kezdjük az elmebetegséggel. Ilyen lehet pl. a mániás depressziós elmezavar, a skizofrénia, vagy az epilepszia. Az elmebetegségek fennmaradó részére vonatkozóan az elmeorvosi szakirodalom nem egységes, mert az osztályozás sokféle nézőpont, pl. a kóreredet, avagy a megjelenési forma, a szindróma stb. szerint történhet. A Btk.-tól eltérően az igazságügyi pszichiátria szerinti felosztás részben eltér a jogszabály sorrendjétől. Orvosi nézőpontból az „elmebetegség” gyűjtőfogalomban

tárgyalt kórképek csak a pszichózisok lehetnének és kimaradnának ezen kórképek maradványtüneti állapotai, holott ezek gyakran váltanak ki a beszámíthatóságot korlátozó vagy kizáró hatást. Néhány szakértő szerint az elmebetegség címszó helyett pontosabb lenne „organikus, azaz szervi eredetű, endogén, pszichogén” kórképek néven említeni az ide vonatkozó kórképeket.

Az elmebetegség olyan, rendszerint tartós elmebeli betegség, amely a magasabb rendű idegműködésben súlyos zavarokat idéz elő, és - többek között - az abban szenvedő beteg akarati, gondolati, és érzelmi világára is kihat.¹⁶ Az elmebetegség egy gyűjtőfogalom, melynek - mint azt az előbbiekben már érintettük - a tudomány mai állása szerint többféle felosztását ismerjük. Egyik felosztás szerint az elmebetegségek lehetnek organikusak és funkcionálisak, más nézet szerint megkülönböztethetünk endogén illetve exogén eredetű betegséget. Általános jellemzője az elmebetegségeknek, hogy, az agykéreg, az idegrendszer tartós megbetegedéséből erednek és a magasabb rendű idegműködés betegséget, zavarait jelentik, amelyek a betegben megváltozott indulati, értelmi, érzelmi világot váltanak ki. Az adott beteg másként vélekedik a világról, másként reagál az őt ért hatásokra, a külvilág eseményeire. A betegség az egyén teljes magatartásában súlyos rendellenességeket okoz, külső-belső változásokat idéz elő, az új ismeretek megszerzése megnehezedik és nem ritkán előfordul, hogy a régiakat is elfelejti. Néha előfordulhat gyógyulás, de sajnos elég gyakran visszaesnek a betegek. Az elmebetegségben szenvedő egyénisége megváltozik, a külvilág felé megmutatkozó személyiségvonások, a beteg viselkedése, reakciói is feltűnő torzulásokat szenved. Ezen torzulások elmebetegségenként változnak, egyes fajtáknál hangsúlyozottabbak, míg másoknál kevésbé feltűnőek. A mániás-depressziós elmezavarnál a hangulati élet változékonysága és szélsőséges volta a domináns tényező, míg a szkizofréniánál (hasadásos elmezavar) a gondolkodás logikája lazul meg. Lényeges tényező, hogy az elkövető az adott elmebetegség lefolyásának melyik szakaszában követi el a bűncselekményt, és a cselekménye hogyan áll összefüggésben a kóros tünetekkel, vagy a személyiségtorzulással.

A gyengeelméjűség az értelmi fogyatékoság egyik fajtájának tekinthető, amely vagy az adott beteggel született, vagy magzati, esetleg kora gyermekkori károsodása miatt alakult ki. A gyengeelméjűségnek több fajtája van, amelyek súlyossági sorrendben a következők: debilitás (enyhe

¹⁶ Országos Igazságügyi Orvostani Intézet 14. számú módszertani levele

retardáció), imbecillitás (közepes fokú gyengeelméjűség), idiócia (súlyos fokú gyengeelméjűség). Általában bűncselekményt néhány kivételtől eltekintve - egy hazai vizsgálat szerint 214 gyengeelméjű elkövető közül 4 volt (feltehetően az idiócia viszonylag enyhébb kategóriájába tartozó) idióta, és imbecilis is csak 21 - általában csak a debilisek követnek el, ők azonban az adott cselekmény vonatkozásában gyakran rendelkeznek legalább korlátozott beszámítási képességgel. Az előbbiek szerint tehát a gyengeelméjűség is egyfajta gyűjtőfogalom. A szakirodalomban több helyen mentális retardációként jelölik és egyre inkább ez utóbbi válik általánossá. Ez jelenti az elme tevékenységének fejlődésében megakadt vagy nem teljes egészében kifejlett állapotát, amely vagy öröklött tulajdonság vagy a fejlődés során szerzett károsodás miatt keletkezik és azt jelenti, hogy a beteg elmebeli teljesítménye az átlagostól lényegesen alacsonyabb színvonalú. Betegségnek nem igazán nevezhető, de nem is gyógyítható állapot. A mentális retardáció kiváltó okaként említhetjük a genetikai okokat, - ilyenek pl. a kromoszóma rendellenességek, vagy veleszületett anyagcsere anomáliák, - az anyaméhben belüli életben elszenvedett károsodás, a születési rendellenesség következtében elszenvedett károsodás. A gyengeelméjűség egyik legfontosabb ismérve az intelligencia hiányos fejlettsége és a személyiség nem teljes, kiegyensúlyozatlan fejlődése, ami az értelmi és érzelmi szférát egyaránt érinti. Az említett fogyatékoság különböző mértékű lehet, hol a reprodukáló értelem, hol az alkotó intelligencia gyengesége kerül előtérbe vagy más alkalmakkor az érzelmi élet, a vérmérséklet vagy a jellem részéről tapasztalhatunk hiányosságokat. A gyengeelméjűeknél előtérbe kerül az intelligencia fokának különböző tesztekkel történő mérése, mert ezen személyeknél a szerzett ismeretek hiányosak, gyakran a nullával egyenlők, ezért az intelligencia fokát vizsgálják különböző tesztek segítségével.

A szellemi leépülés az egyén korábban megvolt értelmi teljesítőképességnek különböző okok (pl. az öregkori agyér-elmeszesedés) miatt bekövetkező hanyatlását jelenti.

A tudatzavarral kapcsolatban ki kell emelni, hogy régi Btk. szerinti értelmezését az határozza meg, hogy a törvény nem a rendellenes, hanem a kóros elmeállapotot szabályozza. Fentiek miatt van az, hogy a Btk. 24. § értelmezésében a tudatzavar is csak akkor tekinthető a beszámítási képességet kizáró, illetőleg korlátozó oknak, ha az kóros jellegű. A 24. § -hoz íródott miniszteri indoklás utal az indulati cselekményeknél előforduló tudatszűkültre is, azonban, a törvény szövegével

összhangban az erős felindulásra nézve, a Btk. 24. §-a szerint csak akkor kell eljárni, ha az indulat kóros. Előfordulhat, hogy a tudatzavar átmeneti jellegű, egy bizonyos idő elteltével elmúlik (sőt ez a valószínűbb). Kiválthatja ezen ideiglenes állapotot a központi idegrendszer megbetegedés, toxikus anyagok fogyasztása pl. kábítószer vagy alkohol, vagy esetleg bizonyos élettani folyamatok következményeként is előfordulhat. Igazságszolgáltatási szempontból sem és pszichiátriai szempontból sem értékelhetők feltétlenül a beszámítási képességet korlátozó vagy kizáró tényezőnek; az indulatok ilyenkor általában beszűkítik a tudatot. A tudatzavar tehát általában olyan átmeneti kóros állapot, amelyben a tudat beszűkül, elhomályosul, és amely során az egyénnek mind a saját magáról, mind az őt körülvevő világról csak hiányos, homályos képzeete van. Más kórképekkel is gyakran előfordulhat együtt a tudatzavar. A tudatzavarral kapcsolatban meg kell említenünk az ún. affektív reakciókat, amelyek lehetnek indulati reakciók vagy rövidzárlati cselekmények. A jelenség lefolyása mindkettőnél azonos: az affektussal megtelt lelki inger átugorja a magasabb lelki működéseket, tehát az értelmet, a megfontolást, az ítélőképességet és közvetlenül cselekedetbe fordul át. A rövidzárlati cselekvés - egy mondatban összefoglalva - egy huzamosabb időn át fennáll, negatív tartalmú érzelmi állapotból kifolyólag, az erősen beszűkült tudatba behatoló, reális gondolkodást kizáró, nagy erejű, hirtelen létrejött ötlet hatására végrehajtott cselekvés. Ilyenkor az egyén cselekvését egyetlen gondolat irányítja, az értelme csak erre tud koncentrálni. Azonban az elméje egyébként éles, ezért az emlékezés megtartott. Az egyén a tettét indokolni nem tudja, az adott élethelyzet megoldására nem alkalmas. Több szakember szerint, amikor az egyénnél a rövidzárlati cselekmény hatása fennáll, az az elmebetegséggel egy tekintet alá eső állapot. Az a tudatzavar, amely alkoholos eredetű, csak akkor értékelhető beszámíthatóságot kizáró vagy korlátozó okként, ha a leittasodás nem önhibából történt, illetve önhibából történt, de kóros részegséget vagy csökevényes kóros részegséget okozott.

A tudatzavar büntetőjogi jelentőségét az adja, hogy a tudat beszűkülése, elhomályosulása, kóros vagy nem kóros jellegtől függetlenül egyaránt befolyásolhatja a beszámítási képességet. A kóros jelleg büntetőjog általi megkövetelése tehát azt jelenti, hogy a régi Btk. 24. § nem alkalmazható akkor, ha a tudat zavara nem kóros jellegű. Előbbiből ered, hogy a 24. § nem változtat azon, hogy a jogos védelem (rég. Btk. 29. § (2) és (3) bek.) és a végszükség túllépésének (rég. Btk. 30. § (2) és (3) bek.) a szabályozásánál a beszámítási képességet vette figyelembe a törvényhozó, továbbá, hogy

az erős felindulásban elkövetett emberölés privilegizálásának az indoka a méltányolható kiváltó okkal együtt a beszámíthatóságot csökkentő tudatzavar.

A személyiségzavart nem lehet a hagyományos értelemben vett betegségként értelmezni, hanem egy folyamatosan fennálló kóros állapotként jellemezhetjük az adott egyénnél. A pszichopátia egyik legfőbb jellemzője, hogy az adott egyén képtelen alkalmazkodni a változó körülményekhez, tehát a személyiségzavar egy olyan összetett magatartászavar, amely minden körülmények között megjelenik, és a személy minden pszichés funkcióját áthatja. Jellemző rá az értelmi, érzelmi, indulati labilitás, diszharmónia, szexuális aberráció, érzelemnélküliség. A lelki diszharmónia elsősorban a viszonyulás és az alkalmazkodási struktúrák közötti egyenetlenség. Nem kifinomult, társadalmilag elvárt viselkedés jellemzi a pszichopátákat, aránytalan reakciók, fegyelmeztelenség, gátlástalanság, agresszivitás ingerlékenység antiszociális, asszociális cselekmények jellemzőek az ilyen betegekre. Gyenge társadalmi beilleszkedési és alkalmazkodási képességük miatt képtelenek harmonikus kapcsolatot kialakítani, társadalmi elvárások szempontjából elégtelen a magatartásuk.

A személyiségzavarra (pszichopátiára) nézve a büntetőjogi szakirodalomban kétféle álláspont olvasható. Az egyik szerint a beszámítási képességet csak az zárhatja ki, vagy korlátozhatja, ha a pszichopátia talaján elmezavar lép fel, és ehhez képest azt, ha maga a pszichopátia mutat súlyos fokú patológiás vonásokat, enyhítő körülményként kell értékelni. A 15. számú irányelv viszont az említett patológiás vonásokról nem szól külön, hanem úgy foglal állást, hogy a személyiségzavart csak akkor kell, illetve lehet figyelembe venni, ha az a beszámítási képességet kizárta vagy korlátozta, míg ellenkező esetben a pszichopátia általában enyhítő körülményt sem képez. Egyetérthetünk abban, hogy amennyiben a személyiségzavar következtében az egyénnél ideglegesen az elmebetegséggel egyenértékű kóros állapot lép fel, ez a beszámítási képességet kizárhatja, illetőleg korlátozhatja, az azonban továbbra is vita tárgyát képezi, hogy amennyiben a személyiségzavar súlyos fokú patológiás vonásokat mutat, az vajon korlátozhatja-e a beszámítási képességet. A legtöbb álláspont szerint ez utóbbinak a lehetőségét el kell ismerni, ha a törvény szövegét vesszük alapul, mert ha a Btk. csupán a pszichopátiás alapon fellépő elmebetegség-jellegű állapotot kívánta volna a 24. § szerint szabályozni, nem lett volna fontos a kóros elmeállapotnak az amúgy is csak példászerűen felsorolt esetei között a személyiségzavart külön is megemlíteni. Ebből

eredően, ha a súlyos patológiás vonásokat mutató személyiségzavar korlátozza az egyént - jelen esetben a bűncselekmény elkövetőjét - abban, hogy a cselekmény társadalomra veszélyessége felismerésének megfelelően cselekedjék, a korlátozott beszámítási képességről szóló rendelkezés alkalmazása nem zárható ki.

Utóbb leírtakat alapul véve kijelenthető, hogy egyébként a személyiségzavar főszabályként még enyhítő körülményként sem vehető figyelembe. Ugyanis - ahogy már leszögeztük - a bűnelkövetők jelentős része maga is pszichopata, azaz valamilyen személyiségzavar vezérli a viselkedését, így a beszámítási képességet ki nem záró és nem is korlátozó személyiségzavarnak enyhítő körülményként való értékelése ellenkezne a büntetőeljárásnak és magának a büntetés kiszabásnak a céljaival, elveszítené a preventív jellegét.

A személyiségzavar az egyénnél zavart okoz a kognitív működésben (észlelés, gondolkodás), a késztetések kontrolljában, az érzelmi-indulati életben, de leginkább az egyén és a többi ember közötti kapcsolatokban. A személyiségzavaros egyén magatartása abnormálisan eltér az átlagostól: másképpen gondolkodik, érzékel vagy viszonyul embertársaihoz, mint ahogy azt az adott társadalmi környezetben egy átlagos ember teszi. A személyiségzavaroknak sok fajtája ismeretes, tüneteit tekintve elmondható, hogy leginkább a neurózisok és az elmebetegségek között helyezkednek el. A szakirodalomban a személyiségzavar, mint szakkifejezés inkább az utóbbi időben terjedt el, korábban a pszichopátia, vagyis magyarul a kóros személyiség fogalma volt használatosabb, de azért manapság is használják mindkét szakkifejezést. Itt említeném meg, hogy az inkább régebben használatos pszichopata, azaz a kóros személyiségű egyén kifejezést manapság inkább csak az antiszociális személyiség leírására használják. A személyiségzavar megítélésével és az ahhoz fűződő eljárási kérdésekkel foglalkozó 3/1998. büntető jogegységi határozat kifejti, hogy a bírói gyakorlat bizonytalansága leginkább a pszichopátia megítélésével kapcsolatban tapasztalható. Ennek legfőbb oka, hogy a régi Btk. 24. § által példálózóan felsorolt öt ok közül a személyiségzavar „valójában nem betegség, hanem olyan személyiség, amely a társadalmi elvárások szempontjából elégtelen magatartáshoz vezethet” (miniszteri indoklás). Nehéz megkülönböztetni a pszichopátát az átlagos, még a normalitás határán belül maradó személyiségtől. A személyiségzavar csak akkor tekinthető kóros elmeállapotnak, és ezáltal a büntethetőséget, vagy a büntetés kiszabását befolyásoló tényezőnek, ha olyan súlyos fokú, amely az elmebetegséghez közelít, vagy azzal egyenértékű, és

ezáltal a beszámítási képességet korlátozza, vagy kizárja. Ez utóbbi megállapítással mind a bírói gyakorlat mind az elmeorvos-szakértők álláspontja megegyezik, szóval a személyiségzavar csak patológikus vonások mellett ad alkalmat a régi Btk. 24. § alkalmazására. A Legfelsőbb Bíróság 15. sz. irányelvének IV/4. pontja szerint a pszichopátiát a régi Btk. 24. §-a értelmében akkor kell, illetve lehet figyelembe venni, ha a beszámítási képességet kizárta, illetve korlátozta. Ezeken az eseteken kívül a pszichopátia általában még enyhítő körülményként sem értékelhető. Kijelenthető tehát, hogy a régi Btk. 24. §-ának értelmezésével és annak a bűntehetőséget befolyásoló jellegével kapcsolatban a legtöbb probléma a pszichopátiával kapcsolatban fordult elő. A személyiségzavar vagy pszichopátia tulajdonképpen egyfajta határállapot elmebeteg és egészséges állapot közt. Nehéz, sőt a kóros elmeállapotok közül; ezt a legnehezebb megkülönböztetni a normális határain belül maradó személyiségvonásoktól. A személyiségzavarról elmondható, hogy a személyiségfejlődés rendellenessége, egyenetlen állapota a személyiség károsodása miatt. Az ilyen egyénnek kóros a személyiség szerkezete, a személyisége egyensúlya, lelki egyensúlyával egyetemben felborul, és kiegyensúlyozatlanná válik, nincs megfelelő összhang összetevői közt, az akarat és cselekvőképesség zavarban szenved, szélsőségesen rendellenes, zavaros. A felsorolt jellemvonások az egyén életvezetését is meghatározzák, sőt ezen személyek jellemtorzulása általában tartós, az életük vége felé már akár az elmebetegség szintjét is megközelítheti. Sokrétű okra vezethetőek mindezek vissza, így lehet gyermekkori trauma, illetve szociális környezetben tanult tényező, méhen belüli magzatkárosodás illetve korábbi elme- és idegbetegség, de lehet akár örökölt is.

Mint már említettük a személyiségzavar tulajdonképpen gyűjtő kategória nagyon sok megnyilvánulása és formája van, amely magába foglalja a személyiség oly adaptációs zavarait, amelyek nem sorolhatók a neurózis és a pszichózis speciális kategóriái közé, bár ezektől elhatárolni nehéz. Beszélhetünk ösztönpszichopátiákról, akik közül a legjelentősebbek a nemi ösztön zavarai által jellemzett személyek, továbbá megkülönböztethetünk pl. ún. szenvedélypszichopátiákat és impulzív pszichopátiákat, akik az érzelmi behatásokra igen heves, kóros affektusokkal, dührohamokkal reagálnak, affektív pszichopátiákat, akik túl élénkek vagy leverték, érzelmileg labilisak. Vannak ún. ingerlékeny pszichopátiák, akarat pszichopátiák, akik álhatatlanok és fanatikusak, jellem pszichopátiákat, szenzitív pszichopátiákat, akik rendkívül érzékeny, kórosan elzárkózó, különködő emberek és hisztériás pszichopátiákat. Ezen megkülönböztetések elsősorban

attól függenek, hogy a pszichopátiás személyiség normálistól eltérő lelki tulajdonságai az ösztönéletben, az érzelmi életben, az akarati életben vagy jellemben nyilvánul-e meg. Jelen esetben nem részletezem a pszichopátia alfajait, hiszen a szakdolgozat szempontjából legjelentősebb személyiségzavar jellemzőit az első fejezetben már kifejtettem, most csupán a kriminológiában kóros elmeállapotként, büntethetőséget befolyásoló tényezőként, példalózó jelleggel soroltam fel a további típusokat.

Mint már leszögeztük, a bűnözők jelentős része pszichopata, így a személyiségzavar egyes bűncselekményeknél kriminogén tényező. Sokan közülük visszaesők. A személyiség zavar lehet oly jellegű, hogy a cselekmény elkövetésekor tudatzavart idéz elő. A paranoid személyiségfejlődésű, reakciójú pszichopáták főleg becsületsértést, rágalmazást követnek el. A személyiségzavarral fontossága, bűnözésben játszott szerepe miatt a BK 506 is foglalkozik. A fentieknek megfelelően a büntetőjogi szempontból beszámíthatatlan elkövetőt nem az általánosan ismert racionális gondolatmenet jellemzi, hiányzik belőle a logikusság, kiszámíthatóság. Néhány személy elleni erőszakos cselekményre hajlamosító, a tudatot károsan befolyásoló elmetorzulás nem biztos, hogy vagyon elleni cselekmény tekintetében is kizáró vagy befolyásoló tényezőként hat.

A kóros elmeállapotok csak abban az esetben képeznek büntethetőségi akadályt, amennyiben a beszámítást kizárják. A beszámítási képesség hiányában tehát az elkövető nem büntethető, de amennyiben személy elleni erőszakos, vagy közveszélyt okozó büntetendő cselekményt valósít meg a magatartása, és tartani kell attól, hogy a jövőben hasonló cselekményt követne el, feltéve, hogy a büntethetősége esetén a bíróság egy évi, vagy ennél súlyosabb szabadságvesztést szabna ki vele szemben, akkor a kényszergyógykezelés alkalmazásának van helye. Ha az elmeműködés csupán korlátozta, de nem zárta ki az elkövetőt abban, hogy belássa a cselekménye társadalomra való veszélyességét, vagy azt, hogy e felismerésnek megfelelően cselekedjék, úgy a bűncselekmény megvalósul, az elkövető büntethető és csak korlátlan enyhítésnek lehet helye. Különösen a személyiségzavar egyes eseteinél előfordulhat az, hogy a rendellenes elmeműködés az elkövetőt nem korlátozta a cselekménye következményeinek felismerésében, vagy az ennek megfelelő viselkedés tanúsításában. Ez utóbbi esetben e tényt enyhítő körülményként lehet értékelni a büntetés kiszabásakor. Az 56/2007 számú BK vélemény rögzíti, hogy a beszámítási képesség korlátozottsága enyhítő körülmény akkor is, ha a régi Btk. 24. § (2) bekezdésének alkalmazására

nincs alap. Annak eldöntése, hogy a terhelt szenvedett-e a cselekmény elkövetésekor az elmeűködés olyan kóros állapotában, amely a beszámítási képességet kizárta vagy korlátozta, egyértelműen szakértői kérdés, így a bíróság vagy az ügyész köteles igazságügyi szakértőt kirendelni. Az elmeállapot vizsgálatát két szakértőnek kell vizsgálnia. A mennyiben egyszeri vizsgálattal nem dönthető el a terhelt elmeállapota, akkor a bíróság legfeljebb egy hónapra, - mely további egy hónappal meghosszabbítható - elrendelheti a terhelt elmeállapotának megfigyelését és e célból a fogva lévő terheltet igazságügyi megfigyelő és elmeógyógyító intézetbe, a szabadlábon lévő terheltet pedig pszichiátriai fekvőbeteg intézetbe utalhatja, a Be. szabályai szerint.¹⁷

Összességében tehát elmondhatjuk, hogy a régi Btk-ban még nevesített kóros elmeállapotokat, így az elmebetegséget, gyengeelméjűséget, szellemi leépülést, tudatzavart és személyiségzavart egyaránt csak akkor lehet figyelembe venni, ha a beszámítási képességet kizárják vagy korlátozzák, és így befolyásolják az adott egyén büntethetőségét.

A kóros elmeállapot fennállása és mértéke kérdésében a bíróság csak orvosszakértői vélemény alapján foglalhat állást. A kóros elmeállapot vagy képtelenné teszi, vagy korlátozza az elkövetőt abban, hogy felismerje cselekményének következményeit illetve, hogy e felismerésnek megfelelően cselekedjék. Ennek megfelelően a törvény megkülönbözteti a büntethetőséget kizáró kóros elmeállapotot, illetve a büntetés korlátlan enyhítését lehetővé tevő kóros elmeállapotot.

Az ún. részleges beszámíthatóságra tekintettel a kóros elmeállapotnak a beszámítási képességre gyakorolt hatását elvileg cselekményenként kell vizsgálni. Így pl. lehet, hogy ugyanaz a gyengeelméjű az elhagyott helyen talált tárgy jogtalan elsajátításának a társadalomra veszélyességét nem képes felismerni, azonban azt igen, hogy lopni nem szabad.¹⁸

Az elkövető büntethetőségét befolyásoló beszámíthatóságot csak a Btk. -ban meghatározott külső kényszer, fenyegetés, az egyénben rejlő biológiai ok és a gyermekkor zárhatja ki, illetve korlátozhatja. A beszámíthatóság büntetőjogi szempontból, tág értelemben az alannyá válást jelenti; ha a beszámítási képesség teljesen hiányzik nincs alanya a bűncselekménynek, mivel aki nem beszámítható bűnösen nem cselekedhet. Így bűncselekmény formai szempontból történő

¹⁷ Belovics Ervin, Gellér Balázs, Nagy Ferenc, Tóth Mihály: Büntetőjog I. HVG ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft. Budapest, 2012., 229-230. old.

¹⁸ Nagy Ferenc, Tokaji Géza: A magyar büntetőjog általános része, Korona Kiadó Budapest 1998 168-175. old.

tényállásszerűség, a törvényi tényállásba foglaltakkal való formai egyezés ellenére sincs. Amennyiben a terhelt rendelkezik a beszámítási képességgel, de az korlátozott, az alanyi oldal megvan, így bűncselekmény is van, a bűnösség, szándékosság vagy gondatlanság formájában megállapítást nyerhet. Megjegyzendő, hogy sok tudatműködés nem tekinthető teljesen szabályszerűnek, normálisnak, de nem mondható róluk az sem, hogy képtelenek lennének cselekményük társadalomra veszélyességének felismerésére; lehet, hogy a rendellenes állapot miatt csak korlátozottan képes valaki cselekménye következményeit előre látni, azok jellegét értékelni vagy a felismerésnek megfelelően cselekedni.

A személyiségzavar - mint már említettük - általában csak büntetékiszabási szempont lehet, önmagában nem zárja ki a beszámíthatóságot, enyhítő körülményként sem jön mindig számításba, de önmagában nem lehet súlyosbító körülmény sem.¹⁹ Az elkövetők jelentős része pszichopata, ezért a beszámítási képességet ki nem záró és nem is korlátozó személyiségzavar figyelembe vétele a társadalom védelmét gyengíti, az esetek többségében - enyhébb formái nem is befolyásolják. A 15. irányelv szerint csak akkor értékelhető a személyiségzavar, csak az zárja ki vagy korlátozhatja beszámíthatási képességet, ha a pszichopátia talaján elmezavar illetve kóros reakció lép fel, amely szűkítve a tudatot a bűncselekmény időpontjában és tudatzavar okából korlátozza vagy kizárja a beszámíthatóságot és ehhez képest a pszichopátia mutat súlyos fokú patológiás vonásokat, ezen kívül, ha a személyiség degenerációja megközelíti az elmebetegséget. Ilyenkor az elmebetegekre vonatkozó szabályokat kell megfelelően alkalmazni.²⁰

Néhány gondolat erejéig ki kell térnünk a témához kapcsolódóan a pszichológus szakértő munkásságára az antiszociális személyiségzavar megállapításával kapcsolatban. Általában célszerű a kirendelő hatóságnak kirendeli igazságügyi elmeorvos szakértőt is, amikor igazságügyi pszichológus szakértőt rendel ki, mert azt csak az elmeorvos szakértő mondhatja ki az elkövetőről, hogy beszámítható, vagy nem. Az igazságügyi pszichológus szakértő tevékenységét, a szakértőkről szóló törvény, ezen kívül a 20. számú módszertani levél határozza meg. A módszertani levél egyfajta szakmai útmutatás: az igazságügyi szakértői tevékenységről szóló 2005. évi XLVII. törvény a 30/A. § (1) bek. szerint a Magyar Igazságügyi Szakértői Kamara elnöksége a szakértői tevékenység egységes és magas színvonalú ellátása érdekében szakértői módszertani levelet ad ki. Az igazságügyi

¹⁹ BH 1992. 83; BH 1989. 257; 12. irányelv; BED XXVIII

²⁰ BH 1998. 2-7; BK 506; BED XXVIII.

pszichológus szakértő kirendelésre kerülhet mind polgári, mind pedig büntető ügyek kapcsán. A büntetőügyekben jellemzően az ifjúság elleni bűncselekmények, a kiskorú veszélyeztetésével kapcsolatos ügyekben, a nemi erkölcs elleni bűncselekményekben kerül sor, de más esetekben is előfordulhat. Az iránymutatás a következő eligazítást adja a szakértők részére, kirendelés esetén: „A leggyakoribb kérdésfeltevés bűncselekmény létrejöttének pszichológiai valószínűsítése: ami az elbeszélés élmény- és valóságszerűségével függ össze. Ebben a sértett-tanú vizsgálata áll első helyen. Az élményszerűség tisztázása érdekében a pszichológus szakértői munkájának a keretét elsődlegesen maga az élménybeszámoló és az élményt követő lelkiállapot feltárása adja. A szakértő szempontjából az a legkedvezőbb helyzet, ha a sértett-tanú, valamint a gyanúsított vizsgálatára szóló megbízást ugyanaz a szakértő kapja. Az esemény explorálásakor az élményelemzés tekintetében csakúgy, mint a pszichológiai tesztvizsgálatok adatainak összegző értékelésénél az adatok lehetséges egymásba illesztése a valószínűség megállapítása szempontjából ez lenne kedvező. Előfordul, hogy ugyanazon esemény kapcsán több szakértő kap megbízást. Ez esetben a végső vélemény kialakítása előtt vagy a bírósági szakértői meghallgatás során ajánlható lehet a szakértők véleményének egyeztetése, hogy az elrendelő hatóság számára az eltérő megfogalmazású, de ellentmondásokat nem tartalmazó szakvélemények egymással és a többi adattal összeilleszthetők legyenek.”²¹

²¹ Az Országos Igazságügyi Orvostani Intézet 20. számú módszertani levele

4. ESETTANULMÁNYOK

Az esettanulmányban szereplő ügyeket abból a szempontból válogattam ki, hogy a bennük szereplő elkövetőre mennyire illenek rá a már felvázolt antiszociális személy jellemzői. Megjegyzem, hogy nem volt túl nehéz olyan ügyet találni, ahol valamelyik terhelt személyiségében - még szakvélemény nélkül is- felfedezni véltem az antiszociális személyiségvonásokat. Ezért igyekeztem olyan ügyeket találni, amelyek kissé rendhagyóbbak, vagy valamilyen oknál fogva maradandó „emléket” hagytak bennem - ha szabad így fogalmaznom. Az esetekkel kapcsolatos büntetőeljárások során részben saját magam, vettem részt, részben más kollégáktól hallottam, és néztem később utána. Természetesen nem folyamatban lévő ügyekről van szó, már lezárt esetek és emlékezetből írtam le. Csupán azt szeretném ezekkel az esetekkel szemléltetni - az elkövetők személyiségére fókuszálva - , hogy mennyire és milyen mértékben jellemzőek rájuk az antiszociális személyiségzavar tünetei. Az ügyben szereplő neveket, időpontokat és helyszíneket természetesen megváltoztattam.

Az elsőként feldolgozott ügyet az első tárgyalástól az ítélelhirdetésig végigkövettem, azaz teljes egészében én képviseltem a vádat a bíróság előtt. A vádlott egy fiatalember volt, más ügy - nevezetesen csalás - miatt előzetes letartóztatásban volt már két éve, de a tárgyalt bűncselekmények elkövetése idején még büntetlen előéletűnek számított. A vádlott magatartása olyan mély nyomokat hagyott az amúgy tapasztalt, sokat tárgyaló bíróban, hogy idegileg látványosan megviselte. (Pl. többször feljelentette a bírót, alaptalanul.) A vádlottat nyomozás során kirendelt igazságügyi elmeorvos a szakvéleményében beszámíthatónak találta, bár ez olyannyira hihetetlennek tűnt mindenki számára, hogy ez az ember úgymond normális, hogy az egyik tárgyalásra beidézttük a véleményt adó elmeorvos szakértőt, aki megerősítette a szakvéleményében foglaltakat. Tehát a büntethetőséget befolyásoló elmebeli deviancia ennél a vádlottnál nem állt fenn, de az antiszociális személyiség jegyei teljességgel felismerhetők voltak rajta. Tehát pszichológiai értelemben antiszociális személyiségű volt, de ez a beszámítási képességét nem befolyásolta.

Az ügy előzményei, ami a vádirati tényállás tartalmazott az volt, hogy V. Zoltán vádlott 2007-ben a Legfőbb Ügyészségnek és egy sor további ügyészségnek és nyomozó hatóságnak eljuttatott

feljelentéseiben (összesen kb. húsz feljelentésben) hamisan vádolta egyik megyei jogú város polgármesterét hivatali visszaélés büntetével. A feljelentés szerint a polgármester 2006-ban önkormányzati pénzbeli támogatást és egyéb segítséget kínált fel (illetve a későbbiekben több százezer forintot önkormányzati segély címen ki is fizetett) egy személynek amennyiben ő a vádlottról (V. Zoltánról) és egy önkormányzati képviselőről, H. Ambrusról, kompromittáló iratokat, adatokat szolgáltat. A vádlott valótlannal állította azt is, hogy a polgármester szintén még 2006-ban levelet írt egy főiskola igazgatójának, melyben szívességgként azt kérte, hogy V. Zoltán hallgatói jogviszonyát elbocsátással szüntessék meg, vagy - amennyiben tanulmányait már befejezte - az azt tanúsító iratanyagot semmisítsék meg.

Ezen kívül - a vádlott főiskolai tanulmányaihoz kapcsolódóan - V. Zoltán vádlott megbízásából a nyomozás során ismeretlenül maradt személy 2005-ben V. Zoltán nevére és adataival egy hamis főiskolai oklevelet állított ki, mely szerint V. Zoltán vádlott 2000-től 2005-ig a szóban forgó főiskolán a tanulmányainak eleget tett és a záróvizsga bizottság határozata alapján szaktanárnak nyilvánították. Valójában V. Zoltán a főiskolára csak beiratkozott, a diploma megszerzéséhez szükséges tanórákat azonban nem vette fel, a hamis diplomán feltüntetett időpontban nem tartottak záróvizsgát azon a főiskolán és a diplomán, mint a záróvizsga bizottság elnöke és tagjai névalíráások is hamisak.

A valótlannal tartalmú feljelentések nyomán nyomozás indult, amelyben a tanúként kihallgatott V. Zoltán valótlannal tényállításait fenntartotta, és a bűncselekmények gyanúját hamis, illetve meghamisított iratok csatolásával próbálta alátámasztani.

A fent leírt tényállások alapján az ügyészség V. Zoltán vádlottat a az 1978. évi IV. törvény 274. § (1) bekezdésének a) pontjába ütköző felbujtóként elkövetett közokirat-hamisítás büntetével, valamint a. 233. § (1) bekezdésébe ütköző és a (2) bekezdés szerint minősülő büntetőeljárást eredményező hamis vád büntetével vádolta. Ezen bűncselekmények büntetési tétele - figyelembe véve a halmazatot - 7 és fél évig tartó szabadságvesztés.

V. Zoltán vádlott korábbi életkörülményeit is érdemes megvizsgálnunk, mielőtt a róla készült szakvéleményt vennénk górcső alá. V. Zoltán vádlott érettségizett, előadása szerint (amely egyébként az eljárás során nem nyert bizonyítást) egy országos politikai pártnak, volt városi titkára, amelyből havi 100 000 Ft. jövedelemmel rendelkezett. Valamilyen ki nem fejtett oknál fogva rendkívüli módon megharagudott korábbi munkáltatójára, egy megyei jogú város polgármesterére.

A vizsgálatához kirendelt igazságügyi pszichiáter szakértőnek azt mondta, hogy a családjában ideg-elmebetegségről, öngyilkosságról alkoholizmusról nem tud. A szokványos gyermekbetegségeken kívül sportsérülés után 1997-ben a térdét megoperálták. Más nagyobb megbetegedésre, műtetre, balesetre nem emlékszik. Egészségesnek, panaszmentesnek mondta magát. Nem dohányzik, naponta szeszes italt nem fogyaszt. Kábítószer nem használt, nem is próbált ki soha. Életkörülményeiről elmondta, hogy rendezett körülmények között nevelkedett. Testvére nincs. Nyolc osztályt végzett, majd esti tagozaton szakközépiskolai érettségit tett. A szakértőnek is azt nyilatkozta, hogy elvégezte azt a bizonyos tanárképző főiskolát. Megjegyzem, hogy a tárgyaláson már azt is hozzátette a személyi körülményeihez, hogy jogi diplomával is rendelkezett, bár erről (szerencsére) nem csatolt be hamisított diplomát. 1999-től 2003-ig egy megyei jogú város önkormányzatánál dolgozott, mint biztonsági őr. (Ennek a városnak volt a polgármestere az a személy, akit V. Zoltán a vád szerint többször is feljelentett.) Egy panellakásban lakik szüleivel együtt, élettársa, gyermeke nincs. Magánnyomozói végzettséget is szerzett. A szakértőnek V. Zoltán a terhére rótt bűncselekményekkel kapcsolatban elmondta, hogy: „Ezt a cselekményt én nem követtem el. Nagy levélgyártó vagyok, az igaz, de ebben ártatlan vagyok. Konceptációs eljárások vannak ellenem. „XY” Pártnak vagyok a városi titkára. Egy csomó feljelentést írtam a Legfőbb Ügyészségnek.....”

A nyomozás során beszerzett orvos szakértői vélemény V. Zoltán vádlott elmebeli állapotáról és annak büntetőjogi aspektusairól készült. Megállapította, hogy a vádlottat korábbi munkahelyi környezetével kapcsolatban paranoid készenlét jellemezte, ez azonban nem érte el az elmebetegség szintjét, és egyéb vonatkozásban nem szenvedett sem a vizsgálat idején sem a bűncselekmények elkövetésekor olyan kóros elmeállapotban, mely akadályozta vagy korlátozta volna őt cselekménye társadalomra veszélyes következményeinek felismerésében, vagy az annak megfelelő cselekvésben. A szakértői vélemény rögzítette, hogy V. Zoltán vádlott paranoid

személyiségzavara nem éri el az elmebetegség szintjét, büntetőjogi szempontból semmilyen mértékben nem korlátozza a belátási képességet. V. Zoltán vádlott elmeállapota és beszámítási képessége körében nyilatkozott az egyik tárgyalásra megidézett, a szakvéleményt készítő igazságügyi elmeorvos szakértő is, aki a vádlottnál paranoid személyiségzavart állapított meg, mely megfelel az üldöztetési téveszmékkel terhelt személyiségzavarnak, ami túlérzékenységet, túlreagálásra és túlkombinálásra való hajlamot jelent. A szakértő a tárgyaláson úgy fogalmazott, hogy az ebben szenvedő beteg saját életvitelre képes, azaz a betegsége ezt nem lehetetleníti el, nem teszi tönkre saját és környezete nyugalma, nem tekinthető elmebetegség szintűnek. Megerősítette, hogy az üldöztetési téveszmék epicentrumában lehet egy személy vagy egy történet, téves eszmék azonban a vizsgálat idején nem kerültek felszínre, bár a szakértő nem zárta ki az állapotváltozás, rosszabbodás lehetőségét sem, ahogyan azt sem, hogy a betegség akár kialakulóban, akár csúcsponton is lehetett a vizsgálat idején. A szakértő előadása szerint V. Zoltán vádlott eljárásban tanúsított adekvát viselkedése még nem jelenti azt, hogy nem elmebeteg, mely állapot elsősorban a betegség környezetbe való kilépésével, kiterjedésével jár együtt. V. Zoltán vádlott vonatkozásában az aktuális állapotára vonatkozóan véleményét kiterjeszteni nem tudta, elsősorban vizsgálatkori diagnózisára, annak elemzésére korlátozódott a meghallgatása.

V. Zoltán vádlott egy teljes kis világot hozott létre magának otthonról, a számítógépe mellett ülve, a szülei lakásában. Több bélyegzőlenyomatot és aláírást is szerzett régi levelekről, amelyek vagy a polgármesteri hivatal, vagy a főiskola iratai voltak. Nem derült ki, hogy honnan szerezte őket, a polgármesteri hivatalból könnyű volt, hiszen ott dolgozott, a főiskolán pedig valószínűleg segített neki valaki. Ezeket a bélyegzőlenyomatokat és aláírásmintákat aztán különböző nyomtatási technikákkal összemontázsolta, és komplett levelezéseket kreált a polgármester és a főiskola vezetése között. Ezen iratokat - természetesen fénymásolatban - be is mutatta a nyomozás során.

Ezen felül V. Zoltán egy egyházat (!) is alapított, természetesen ugyanígy csak papíron. Az egyház alapításához szükséges törvényi feltételek nem álltak fenn, azonban a vádlott egy fejléces levélpapír-formát kreált magának, amelyben saját magát „Őexcellenciája a „XY” Egyház Diplomata Elnökének” nevezi. Így, ezzel a fejléces papírformával és a saját aláírásával több feljelentést is írt a polgármester ellen. Jellemző a stílusára, hogy V. Zoltán vádlott az egyházzal kapcsolatban előadta,

hogy ő azért hozta létre ezt az egyházat, hogy majd ő fog békét teremteni ezzel a keresztény és iszlám egyház között. Becsatolt egy levelet - természetesen fénymásolatban, amelyben egy Rómába, a pápai udvarba címzett egy beadványt ezzel kapcsolatban. (Csak remélni tudtam, hogy ez is csak kreálmány és valójában nem küldött ilyen tartalmú levelet Rómába.) Az egyházzal kapcsolatos leveleire egy saját maga által készített, bíborosi címerekre emlékeztető bélyegzőt is készíttetett. Érdeemes megjegyezni, hogy egyik gyanúsított kihallgatása alkalmával V. Zoltán arra hivatkozott, hogy megkapta az iráni állampolgárságot is, ezért hívatta magát diplomata elnöknek. Ezen kijelentését le kellett ellenőrizni, ami belekényszerítette a nyomozóhatóságot egy igen kínos levelezésbe az Iráni Nagykövetséggel. Mondanom sem kell, V. Zoltán nem volt iráni állampolgár.

Fentebb említettem, hogy V. Zoltán magánnyomozói végzettséggel rendelkezett. Ismereteink szerint ez valós végzettség. V. Zoltán magánnyomozói minőségében is több feljelentést írt és küldött több különböző ügyészség és rendőrkapitányság részére. Ezen feljelentéseket is egy külön, általa készített fejléces levélpapírra nyomtatta. A levélpapír háttérnyomata egy középkori címerre emlékeztető címerpajzsot ábrázolt. Ehhez is gyártott egy bélyegzőlenyomatot.

V. Zoltán rendkívül fontos ember látszatát igyekezett kelteni saját magáról. Így a már említett országos párt nevében szintén kreált egy levélpapírmintát és ezen küldte el a feljelentéseit a polgármester ellen.

Nagyon meglepő, de első olvasásra ezen levelek nem egy elmebeteg íróról, illetve készítőről árulkodnak. A stílusa kifinomult, a nyelvtani szabályokat tökéletesen betartotta, a Btk-beli hivatkozások és idézések is megfelelnek a jogszabály valós szakaszainak. Sőt, mi több, mindegyik „minőségében”, azaz magánnyomozóként, egyházvezetőként és politikai párt titkáráként is eltérő, az éppen aktuális titulusra jellemző stílust alkalmaz. Egyik esetben egy aggódó politikus, aki, ha nem teszi meg a feljelentését a polgármester ellen, a választói csalódnának benne, másik esetben egyházi vezetőként - mondván, hogy hivatalos eljárása alatt jutott tudomására a polgármester által elkövetettnek vélt hivatali visszaélés büntette - tett feljelentést, magánnyomozóként pedig a Btk. pontos idézésével tette meg a feljelentését.

Egyébként V. Zoltán saját magáról úgy írt, illetve a tárgyaláson úgy nyilatkozott, hogy a „személyem”. Saját magáról egyes szám harmadik személyben írt és beszélt.

Jellemző V. Zoltánra, hogy már a szóban forgó ügy bírósági tárgyalásai között is több beadványt nyújtott be a bírónak, valamint a Legfőbb Ügyészségre is írt. Mint már említettem, a bírósági tárgyaláson azt nyilatkozta V. Zoltán, hogy elvégezte a jogi egyetemet. A Legfőbb Ügyészségnek írt beadványában - ami egy feljelentés volt a tárgyaláson meghallgatott egyik tanú ellen közokirat-hamisítás gyanúja miatt - a beadványt már dr. V. Zoltánként írta alá. Ebben részletesen - és pontosan - citálta a közokirat-hamisítás büntettének Btk-beli tényállását. Egyik főügyészségi csoportvezetővel az ügy kapcsán folytatott telefonbeszélgetésem alkalmával a csoportvezető kolléga megkérdezte tőlem, hogy ez a jogász miért van előzetesben. Ugyanis időközben a Legfőbb Ügyészség a feljelentését továbbította a Főügyészség felé. Tehát olyan jól sikerült magát jogásznak beállítania, hogy még egy csoportvezető ügyészt is megtévesztett! Ezt követően persze elmagyaráztam a kollégának, hogy V. Zoltán nem jogász, csak az a hobbija, hogy különböző végzettségeket és beosztásokat talál ki magának.

Személyes benyomásom erről az emberről, V. Zoltánról olyan volt, hogy ha nem lett volna a büntetés-végrehajtásban rendszeresített ruhában és bilincsben a magatartása, stílusa, választékos beszéde folytán akár egy művelt, diplomás ember benyomását is kelthette. A modora viszont egy kicsit azért árulkodó volt. A bíróval túl határozottan és néha kioktatóan beszélt, a tanúkkal szintén. Többször felemelte a hangját, szóval a stílusa egyáltalán nem tűnt behízelgőnek. Mint már említettem az eljáró bírót is feljelentette többször, ami a bírót szemmel láthatóan megviselte. Egyébként V. Zoltán minden tárgyalásán az édesanyja is megjelent.

V. Zoltán még a nyomozás során első gyanúsított kihallgatásakor - amint az eljárás folyamán végig - a bűnösségét tagadta. Védekezésének epicentrumában a vádirati tényállások vonatkozásában a szóban forgó megyei jogú városi polgármester, T. Barnabás és környezetében mások, az ellene, V. Zoltán ellen irányuló, hosszú éveken át húzódó és számos formában megnyilvánuló ténykedése állt. Gyakorlatilag valamennyi kihallgatásakor és valamennyi nyilatkozatában beszámolt - bár időben különböző dátumokra datálva - a polgármesterrel, T. Barnabással való kapcsolatáról, annak

megromlása állomásairól. 2009. elején fogatosított gyanúsított vallomásaiban beszámolt a polgármesteri hivatalban végzett munkájáról, miszerint 1999. és 2002. közötti időszakban dolgozott T. Barnabás polgármesternek, majd amikor átment egy másik önkormányzati képviselő, H. Ambrus, alkalmazásába, megromlott a polgármesterrel a viszonya. A tárgyaláson részletesen és érzékletesen kifejtette, hogy a polgármesteri hivatalban biztonsági őrként dolgozott, a polgármesterrel folyamatos és kiemelkedően jó kapcsolatban volt, éppen ezért, 2002-ben a jogi egyetemre történő állítólagos felvételijének idején ajánlással támogatta őt, illetve még ugyanebben az évben magánnyomozói végzettséget is szerzett, és mindebben a polgármester messzemenőig támogatta. Olyannyira, hogy V. Zoltán előadása szerint T. Barnabás arra ösztönözte, hogy a tanárképző főiskolára is jelentkezzen, amikor is közölte V. Zoltánnal, hogy tehetséges, figyelemre méltó fiatal embernek tartja és szeretné támogatni az előmenetelét. Ennek érdekében írta meg a tanárképző főiskola igazgatójának címzett ajánlólevelét is, ahogyan valamennyi felsőoktatási intézménybe való felvételét, ezt is ő támogatta. Ám amikor V. Zoltán vádlott előadása szerint - újra megválasztották polgármesternek T. Barnabást, melyhez ő, V. Zoltán közel 2000 választócédula összegyűjtésével járult hozzá, és jelentkezett a polgármesteri hivatal irodájához felvételre, T. Barnabás a kérelmét elutasította. Az ezt követő városi közgyűlésen ezért - mondta V. Zoltán - H. Ambrus önkormányzati képviselőhöz fordult problémáival, aki felajánlotta, hogy egy országos politikai pártban dolgozhat városi titkárként. Itt megjegyezném, hogy H. Ambrus egy teljesen más politikai beállítottságú párt városi titkári beosztását ajánlotta fel, a vádlott elmondása szerint - erre az ellentmondásra nem figyelt fel V. Zoltán vádlott. V. Zoltán elmondása szerint ekkor indult be a lavina közte és a polgármester között, ezen hadjárat része volt, hogy ellene - és a vádlott tárgyaláson tett vallomása szerint H. Ambrus ellen is - számos eljárást indított el a volt polgármester. Mind a hivatkozott gyanúsított vallomásaiban, mind több mint 3 évvel későbbi tárgyalási vallomásaiban is kiemelte ezen ügyek sorozatából, hogy húszezer forintos csalás miatt jelentette fel őket T. Barnabás polgármester, amely egyébként bűncselekmény hiányában felmentéssel zárult. Sérelmezte, hivatkozott vallomásaiban továbbá, hogy T. Barnabás képviselő-testületi ülésen is hivatkozott az ellenük folyó büntetőeljárásra, ezen üldöztetés miatt kényszerült arra, hogy elkezdjen információkat és iratokat gyűjteni, és ezek alapján feljelentések megtételére kényszerült a polgármester ellen, önmaga védelmében. Gyanúsított vallomásaiban több, vele szemben folytatott büntetőeljárást nevesített, és már az eljárás ezen szakaszában sérelmezte, hogy

T. Barnabást nem hallgatták ki tanúként, nem vettek tőle írás, illetve pecsétmintát. Utalt arra, hogy kutatása során sokat megtudott T. Barnabás aggályos tevékenységéről, gyanúsított kihallgatásakor is 11 darab - utóbb elemzett - fénymásolt levelet csatolt a hatóság részére. Ezen kihallgatásakor egy, a jelen ügy tárgyához nem kapcsolódó, ám a vádlott által az eljárás folyamán mégis hivatkozott további okiratokat is csatolt. Gyanúsított kihallgatásakor V. Zoltán még csak utalt arra, hogy az általa a polgármesteri hivatalból eredetiként megkapott iratokat közjegyző által hitelesítette, tette ezt azért, mert azt sugallták neki, hogy ezek az iratok eltűnhetnek. Első gyanúsított kihallgatásakor V. Zoltán utalt arra, hogy 2006. év folyamán leültek T. Barnabással megbeszélni az ügyeket, és megállapodtak abban, hogy befejezik azokat és úgymond békén hagyják egymást. V. Zoltán ezen kijelentésekor is többnek szeretne volna beállítani a valóságban betöltött szerepénél azzal, hogy egy megyei jogú város polgármestere szemtől szemben, egyenlő partnerként, egyenlő szinten megállapodott vele. A tárgyaláson tovább fejtegette a vádlott, hogy milyen hiányosságokat tapasztalt a nyomozás során, utalva arra, hogy magát a hivatali visszaélés büntetést az önkormányzati képviselő testület előtt sem tagadta vagy cáfolta a polgármester. V. Zoltán megfogalmazta, miszerint nagyon felháborítja a T. Barnabás-féle viselkedés, továbbra is sérelmezi, hogy miután politikai ellenfelek megbeszélték a történeteket - hivatkozott a 2006. évi megbeszélésükre - mégis levélben kereste meg a főiskolát ellne irányulóan, és utalt arra is, hogy feljelentését úgy fogalmazta meg, hogy ha bebizonyosodik a hivatali visszaélés büntetése, akkor kéri az eljárás lefolytatását, így tehát ő nem is vádolt hamisan senkit, álláspontja szerint. Persze a levelei egyébként nem erről árulkodnak; ott konkrétan T. Barnabást jelentette fel több alkalommal is, hivatali visszaélés büntetével vádolva őt hamisan.

Véleményem szerint V. Zoltán vádlottra - még igazságügyi pszichológusi szakvélemény hiányában is - teljességgel ráillenek az antiszociális személyiségzavar tünetei. Tekintettel arra, hogy általánosságban azt mondhatjuk, hogy az ilyen személyiségzavarban szenvedő ember nem érez, így V. Zoltán sem mutatott semmiféle érzelmet vagy büntudatot. Úgy tűntette fel a cselekményeit, mintha védekezne az ellene irányuló ellenséges magatartással szemben. Nem érzett megbánást, büntudatot vagy lelkiismeret furdalást a tettei miatt, sokszor elhárította magáról a felelősséget. Nem érzett empátiát, nem tudott együtt érezni másokkal. Így egyáltalán nem érdekelt, hogy teljesen ártatlan embereket hurcolnak meg miatta. Érzéketlen volt más emberekkel szemben, nem érzett lelkiismeret furdalást.

Noha mindig tudta, mit kell mondani, de a szavai mögött kevés volt a meggyőződés és a valós érzelem. V Zoltánon nem látszott szorongás. Ez egyik jellemzője az antiszociális személyiségzavarban lévő személyeknek. Általában az ilyen emberek - mivel csak önös érdekeik vezérlik őket,- ezért nem riadnak vissza a hazudozástól, álnévhasználatától, csalástól, mások becsapásától sem. Kölcsönöket vesznek fel, melyeket soha nem fizetnek vissza, a munkahelyüket igen gyakran váltogatják. Ezek a jellemvonások tökéletesen ráillenek V. Zoltánra.

V. Zoltán viselkedése feszült, felelőtlen, kiszámíthatatlan volt. Általában az ilyen emberek nem képesek felismerni annak a következményeit, ha bűncselekményen kapják őket, sok esetben viaszosóként kerülnek az igazságszolgáltatás elé. Ez is jellemző V. Zoltánra, hiszen - ugyan ebben az ügyben büntetlen előéletűnek számított - azonban már kiszabott szabadságvesztést töltött, valamint több egyéb büntetőeljárás is folyamatban volt ellene. Az antiszociális bűnözők egyik legnagyobb hibája, hogy nem tanulnak saját tévedéseikből és tapasztalataikból. Hiába kerülnek rendőrkézre, vagy börtönzik be őket, nem tanulnak a történelemből. Nem látják be, hogy hibáztak és ennek megfelelően nem is változtatnak korábbi életvitelükön. A fent felsorolt személyiségvonások ismeretében kijelenthető, hogy V. Zoltán egy antiszociális bűnöző volt, bár meggyőződésem, hogy ez a személyiségvonás nem érte el azt a szintet, hogy a büntetésének kiszabását akadályozta volna.

A következő ügyet azért választottam, mert az egyik vádlottra véleményem szerint tökéletesen ráillenek azok a személyiségvonások, amelyek a pszichológiailag antiszociális elkövetőket jellemzik. Pszichológusi szakvélemény nincs benne. A másik ok, amiért ezt az ügyet, illetve konkrétan ezt a vádlottat szeretném vizsgálat tárgyává tenni, az, hogy eddigi pályafutásom során még nem találkoztam ilyen fokban - ha lehet így fogalmazni - gátlástalan elkövetési móddal.

Természetesen itt sem a valódi neveket és helyszíneket és időpontokat fogom használni, hiszen egy folyamatban lévő ügyről van szó. Az általam vizsgált személy egy hölgy, nevezzük csak L. Lillának.

A vád tárgya két rendbeli, aljas indokból elkövetett személyi szabadság megsértésének büntette, amelyet a két vádlott - egy férfi és egy nő - társtettesekként követtek el. Ezen kívül a hölgy elkövetőt, L. Lillát polgári ügyben elkövetett hamis tanúzás büntettével is vádolja az ügyészség. A

bűncselekmények büntetési tétele ebben az esetben - a halmazatra tekintettel - hét és fél évig terjedő szabadságvesztés, börtön fokozatban.

A tényállás röviden a következő:

A két sértett - egy középkorú pár - T. Bálint és felesége, T. Bálintné. T. Bálint születése óta mentális retardációban szenved, T. Bálintné közepes fokú mentális retardációban, ataxiás agyi bénulásban, valamint gyermekkori autizmusban szenved. A sértetti pár 2005 tavaszán megismerkedett az I. rendű vádlottal, L. Lillával, akinek T. Bálintné sértett elmesélte, hogy a feleségével való házasságukból született egyetlen gyermekük a sértett édesanyjának gondozásában áll. T. Bálintné azt is elmesélte L. Lillának, hogy a férjével együtt nagyon szeretnék ők nevelni a kisfiút. Ezt követően L. Lilla felajánlotta a sértetteknek, hogy segít nekik abban, hogy a kisfiúkat magukhoz vehessék, oly módon, hogy elvállalja a kisfiú nevelését és gondozását, de ehhez az szükséges, hogy hivatalosan bejelentsék őt a lakásukba. Ezután T. Bálint, mint tulajdonos hozzájárult ahhoz, hogy L. Lilla, sőt még a gyermeke is bejelentkezzen, majd be is költözzön a sértettek lakásába. Így már a lakcímkártyával is rendelkezett a sértettek címére.

Ezt követően a sértettek engedélyével még a lakásba költözött L. Lilla éppen aktuális élettársa, az úgy II. rendű vádlottja, K. István, valamint L. Lilla édesanyja és másik gyermeke - aki természetesen egy másik apától származott, mint az előző. Így már összesen heten éltek egy 24 négyzetméteres panellakásban! Az odaköltözések nem egyszerre történtek, L. Lilla fokozatosan egyre több embert hozott magával.

A vádlottak és a sértettek között rendszeresen alakultak ki szóváltások a mindennapi életvitel során, amelyek során a lakásban lakó vádlottak rendszeresen bántalmazták a sértetteket. Egy idő után már a két szerencsétlen sértett is felfogta, hogy ez túl van minden határon és felkérték L. Lillát, és a családtagjait, hogy költözzenek el a lakásukból. A vádlottak ennek nem tettek eleget, ezért a sértettek elhatározták, hogy a vádlottakat és családtagjaikat kényszerjelentés formájában a lakásukból eltávolítják, valamint az őket ért bántalmazások miatt a rendőrségen feljelentést tesznek.

A folyamatos veszekedések és maga a tény, hogy 24 négyzetméteren heten zsúfolódtak össze, természetesen nem maradt észrevétlen a szomszédok előtt sem. Az egyik szomszéd jóindulatúan tettekkel is megpróbált segíteni a két szerencsétlen beteg sértetten. Ez a bizonyos szomszéd egy megbeszélte időpontban megjelent a sértettek lakásánál abból a célból, hogy őket elkísérje a rendőrségre. Becsengetett a lakásba, amikor is az ajtót kinyitó L. Lilla közölte vele, hogy a sértettek nem mennek sehová, egyszerűen azért, mert ő nem engedi ki őket a lakásból, majd becsapta az ajtót. Ekkor a szomszéd ismét kopogott, majd az ajtóban megjelent K. István, a II. rendű vádlott, és felszólította, hogy takarodjon haza. T. Bálint és felesége ekkor elindultak a lakásból kifelé, amikor L. Lilla visszarántotta mindkettőjüket, majd T. Bálintot az ágyra lökte, T. Bálintné haját pedig megcibálta, a fejét megütötte, majd könyökkel hasba ütötte. Ez idő alatt K. István a szomszéd kezét megfogva kitessékelt a lakásból. A sértettek a lakásban hiába könyörögtek, a vádlottak nem engedték ki őket a lakásból, mivel tudták, hogy a sértettek a rendőrségre akarnak menni. A jóindulatú szomszéd ezt követően értesítette a rendőrséget, majd a vádlottak cselekményének a kitért rendőrök vetettek véget. Ezen incidenst követően a vádlottak és családtagjaik elköltöztek a sértettek lakásából. L. Lillának sértetteknél való tartózkodása kb. négy-öt hónapig tartott.

Amíg L. Lilla és rokonsága a lakásban lakott, valamit tennie is kellett azért, hogy a sértetteket abban a hitben tartsa, hogy ő elintézi azt a sértetteknek, hogy a saját gyermeküket ők nevelhessék. Pont ez a tény volt az, ami miatt befogadták a lakásukba, ezzel hitegette L. Lilla a sértetteket.

A sértettek közös kiskorú gyermekét a gyámhivatal a sértettek nyilvánvaló betegségei miatt helyezte el a gyermek nagyanyjánál, T. Bálintné édesanyjánál. Megjegyzem, a bírósági tárgyalásokon mindkét sértetten szemmel látható volt a mentális betegség. A gyermek-elhelyezési perben L. Lilla rávette a sértetteket, hogy kérelmezzék azt a bíróságtól, hogy a gyermeket a bíróság L. Lillánál helyezze el. Így sikerült a sértettekkel elhitetnie L. Lillának, hogy a gyermekükkel egy lakásban élhetnek. A per folyamán L. Lillát tanúként hallgatta meg a bíróság, amelynek során L. Lilla minden gátlás nélkül kitalált egy tökéletesen alaptalan történetet a saját életére vonatkozóan abból a célból, hogy magát jó anyagi körülmények között élőknek és a sértettekkel rokonságban állónak tűntesse fel, azért hogy a bíróság a sértettek gyermekét nála helyezze el. Ennek során L.

Lilla a tanúvallomásában előadta, hogy T. Bálint az ő unokatestvére, van egy férje, aki biztonsági őrként dolgozik, havi 300 000 Ft-ért, sőt két lakástulajdonnal is rendelkezik a férjével. Természetesen a bíróság a valótlan tényeket hamar tisztázta, így indult eljárás L. Lilla ellen polgári ügyben elkövetett hamis tanúzás büntette miatt is.

Röviden ismernünk kell L. Lilla személyi körülményeit. Egy eddig büntetlen előéletű hölgyről van szó, gyakorlatilag egy fiatal lány, mindössze 26 éves volt akkor, amikor a bűncselekményeket elkövette. Férjezett, de férjével nem tartja a kapcsolatot, de el sem váltak. Állandó élettársi kapcsolata nincs. Négy gyermeke van, (három apától), hármat ezekből egyedül nevel, a negyedik az édesapjánál van. Nyolc általános iskolai osztályt járt ki, szakképzettsége nincs, alkalmi munkákból, főleg szórólapok osztogatásából keres némi pénzt. Állítása szerint az idegei gyengék, nyugtatót kell szednie, Frontint. Ezen körülményt csak az elmondása alapján tudjuk, orvosi papírok nem állnak rendelkezésre.

Amikor a tárgyalásokon személyesen is láttam, volt alkalmam részletesen megfigyelni a viselkedését. Rendezetten öltözik, ápolat a megjelenése. Ami megdöbbentő volt számomra, hogy szinte egyáltalán nem láttam rajta az idegességnek még a nyomát sem. Teljesen nyugodtan viselkedett, a mondandóját érthetően, világosan adja elő, jól fogalmaz. Sokat mosolyog a beszéd közben, ez tűnt fel leginkább. Ha nem ilyen körülmények között láttam volna, egy jó kedvű, barátságos hölgynek tűnt volna a számomra. Nem láttam rajta érdektelenséget, amelyből azt lehetne következtetni, hogy fel sem fogja, nem is érdekli, hogy mi lesz vele. Megfigyeltem, hogy tárgyalási szünetekben kedélyesen elbeszélget a II. rendű vádlottal (akin egyébként láthatóak az ilyenkor szokásos feszültség tünetei), arckifejezése vidám. A bíró is feszültebb volt a tárgyalás alatt, mint amilyen ő. Általában a vádlottak idegesek, feszültek a tárgyalásokon. Az a vádlott, akinek már a sokadik tárgyalása van, előfordul, hogy flegmán viselkedik, úgy tesz, mintha az egész nem érdekelné, egy büntetéssel több, vagy kevesebb, neki mindegy. L. Lillán semmi ilyesmit nem láttam. Nyilván nem azért ilyen mert biztos abban, hogy fel fogják menteni, hiszen nagyon jól tudja, hogy minden bizonyíték a rendelkezésre áll, ami alapján akár sok évet is kaphat a börtönben. Valószínűsítem, hogy semmiféle erkölcsi gátlással nem rendelkezik, ezért viselkedik a fent részletezett módon.

A rendelkezésre álló tanúvallomásokból össze lehet rakni egy képet L. Lilla átlagos viselkedéséről. Az antiszociális jegyeket ezeken keresztül és a vele való személyes találkozás alapján vélem felfedezni rajta.

L. Lilla úgy ismerkedett meg a sértettekkel, hogy egy, a sértetti házaspár lakásához közeli építkezésen dolgozott, mint biztonsági őr. Természetesen végzettsége nem volt hozzá, és be sem volt jelentve. T. Bálintné többször találkozott vele, miközben elment otthonról, vagy éppen hazajött. L. Lillával könnyű volt szóba elegyedni, T. Bálintné elmondása szerint könnyen barátkozó volt, hamar a bizalmába férkőzött. T. Bálintné szellemi állapotát kihasználva, L. Lilla elhitette vele, hogy a gyermeküket, aki születésétől fogva a nagyanyja gyámságára volt bízva, vissza tudja szerezni. T. Bálintné ezt el is hitte, és mivel nagyon szerették volna a férjével együtt közösen nevelni a kisfiút, mindent meg is tettek L. Lillának. Ő aztán fokozatosan berendezkedett a családjával (két gyermekével, édesanyjával és éppen aktuális élettársával) a sértettek lakásába és életébe. Abban egyeztek meg L. Lilla és a sértettek, hogy L. Lilla főzni fog a sértettek részére, a lakhatásért viszont sem ő, sem az utólag odaköltözött családtagjai sem fizettek semmit, ezt nem is kérték tőlük a sértettek.

L. Lilla először csak saját magát, majd a gyerekeit, később anyját is hivatalosan bejelentette a sértettek lakásába. Előadta a sértetteknek, hogy szegény édesanyja egyedül él egy albérletben, magas albérleti és rezsiköltséggel. Ezt többször, színpadiasan előadta, mire a sértettek anyyira megsajnálták, hogy megengedték, hogy az anyja is odaköltözzön.

A sértettek járandóságát a postástól már L. Lilla vette át. A sértettek számítógépét eladta, sőt sikerült - tisztázatlan módon - a sértettek bankkártyáját is kóddal együtt kicsalni tőlük, és arról különböző összegeket vett le, különböző időpontokban. Nem vette le egyszerre az összes bankszámlákon lévő pénzt, csak fokozatosan.

Meg kell jegyezni, hogy T. Bálintné szülei egy viszonylagos jómódban élő orvos házaspár, akik anyagilag is támogatták lányukat, és megvolt az anyagi hátterük az unoka felnevelésére. Tartották a

kapcsolatot T. Bálintnével folyamatosan, látogatták őket és minden további nélkül találkozhattak T. Bálinték a gyermekükkel. Ennek ellenére T. Bálintné ragaszkodott ahhoz, hogy gyermeke vele élhessen, bár betegsége miatt felnevelésére képtelen. T. Bálint rendszeresen dolgozott egy szociális foglalkoztatónál, mint segédmunkás, tehát rendszeres jövedelemmel rendelkezett.

L. Lilla az anyagi kihasználáson kívül tetteleg is bántalmazta T. Bálintot, de főleg a feleségét, aki egyáltalán nem tudott fizikai ellenállást kifejteni. Csak L. Lilla volt agresszív, ő bántalmazta a sértetteket fizikailag is, a II. rendű vádlott csak abban segített, amikor a szomszédot kitesékeltte, hogy a sértettek ne mehessenek a rendőrségre. A család többi tagja nem ütötte meg a sértetteket. A fizikai bántalmazások L. Lilla részéről elsősorban pofonvágásokban nyilvánult meg, de több alkalommal ököllel vagy könyökkel hasba ütötte T. Bálintnét. Ezen bántalmazások után orvoshoz nem fordultak, rendőrségi feljelentést pedig nem mertek tenni, ezért nem lettek a vád tárgyává téve. L. Lilla többször azzal fenyegette meg a sértetteket, hogy ne merjenek a hatóságokhoz fordulni, mert bántódásuk esik. Azt nem lehet tudni, hogy konkrétan mi volt az, ami az agressziót kiváltotta L. Lillából, kiszámíthatatlan volt a viselkedése. Ha kiveszekedte magát, kiosztott egy-két pofont - főleg T. Bálintnének - akkor egy időre megnyugodott. Élvezte, hogy uralkodhat a két sértetten.

Természetesen a két sértett pénze - még családi támogatással sem - nem volt elég ennyi ember eltartására. L. Lilla a vállalt kötelezettségének, mármint, hogy élelemmel látja el T. Bálintot és feleségét, főz nekik, csak kis részben tett eleget, a sértettek hamarosan nagyon lefogytak. Ahogy a pénz fogyott, L. Lilla egyre többször nyúlt a sértettek bankkártyájához, sőt a sértettek lakásában néhány dolgot eladott. Ez utóbbi kapcsán L. Lilla egy alkalommal feljelentést tett a rendőrségen, amiatt, hogy ismeretlen tettes betört a lakásba és onnan eltulajdonított egy 20 000 Ft. értékű fényképezőgépet. A feljelentést nyilván félrevezetésnek szánta. A rendőrség a nyomozást nem sokkal később - mivel az elkövető kiléte nem volt megállapítható - megszüntette.

T. Bálint elmondása szerint L. Lilla ígérete ellenére csak magának és családjának főzött, alig evett valamit T. Bálint és felesége a négy hónap alatt, aminek az lett a következménye, hogy T. Bálintné egy hétre alultápláltság miatt kórházba került.

T. Bálint elmondta, hogy 63 000 Ft-os számlát csináltak a vezetékes telefonjukra, a „jövevények”, továbbá L. Lilla megfenyegette a feleségét, hogy ha K. István II. rendű vádlottnak baja esik miatta, nevezetesen úgy, hogy börtönbe kerül, meg fogja ölni és bántani fogja őket. Ezért nem mertek korábban feljelentést tenni. L. Lilla azt állította T. Bálintnak, hogy a társasházban lakók be akarják őket záratni egy zárt osztályú ideggyógyintézetbe. A sértettek bankkártyáiról összesen 72 000 Ft-ot vettek le a vádlottak, több részletben. L. Lilla megpróbálta rávenni T. Bálintot, hogy vegyenek egy házat vidéken, hogy a gyermeküket ott tudják nevelni, ehhez viszont jelzáloghitelt kellett volna felvenni a mostani lakásukra. Okkal feltételezhető, hogy L. Lillának természetesen esze ágában sem volt vidéken összeköltözni T. Bálintékkal, sokkal inkább a hitel összegét szeretne volna megkaparintani ilyen fondorlatos módon. Mindennek a tetejébe, amikor a sértettek pénze elfogyott L. Lilla kiküldte az utcára T. Bálintot és a feleségét koldulni. Ezen cselekmények több más bűncselekmény megalapozott gyanúját is felvetnék, amennyiben sikerült volna elég bizonyítékot szerezni a nyomozás során.

L. Lillára jellemző, hogy azalatt az idő alatt (kb 4-5 hónap) amíg a sértetteknel lakott, három férfi is lakott vele hosszabb-rövidebb ideig. Elsősorban a II. rendű vádlott volt az élettársa, de a férje is lakott ott néhány napig, valamint volt még egy - hasonlóan munkanélküli - barátja is. Az is jellemző, hogy ezek a férfiak nem egymást köbvetően, hanem felváltva laktak a lakásban.

T. Bálintné betegsége ellenére összefüggően tudta a vallomást előadni, persze gyámja jelenlétében. Elmondta, hogy L. Lilla elcsalta tőle a kislányok nála lévő iratait, T. Bálintné orvosi papírjait és a zálogházba beadott arany ékszerek zálogcéduláit.

Egyszer T. Bálintné édesapja és nővére meglátogatták őt, ekkor L. Lilla és K. István nagyon csúnyán összevesztek velük, és fenyegetően viselkedtek. T. Bálintné a vád tárgyává tett esettől eltekintve szabadon mozoghatott a lakáson kívülre, de L. Lilla ellenőrizte ezt. Egy alkalommal két ismerőssel akart találkozni, a Városligetben, telefonon beszélt meg találkozót egyikükkel. L. Lilla visszahívta a számát és - T. Bálintné elmondása szerint - csúnyán beszélt vele. Végül mégis elmehetett a

barátaival a Városligetbe, amikor is a szóban forgó barátok vettek neki enni és innivalót, mert elmondása szerint nagyon éhes és szomjas volt, mert aznap nem kapott enni semmit.

Egyébként a hosszú ideig tartó alultápláltság miatt - miután sikerült L. Lilláékat kitenni a lakásukból - T. Bálintné ismét kórházba került.

T. Bálintné családja egyébként - mint már említettem - tartotta a kapcsolatot a lányukkal, meg is látogatták őket több alkalommal is. T. Bálintné édesapja, észlelve a valós helyzetet, feljelentést tett L. Lilla ellen. Ők L. Lillát a gyermek-elhelyezési per folyamán látták először a bírósági tárgyaláson, és nagy megdöbbenéssel fogadták azt, hogy L. Lilla - mint egy teljesen ismeretlen személy - magához kéri helyezni a gyermeket. T. Bálintné édesapja több beadványt is eljuttatott a rendőrségre a 4 hónap alatt.

A kedves szomszéd, aki segíteni próbált a sértetteknek, már több alkalommal próbált valamit tenni az érdekükben. Ő volt K. Anikó. Nyilvánvaló, hogy egy ekkora - nem túl művelt - „család”, akik beköltöztek T.-ékhez elég nagy zajjal jártak, így ez szemet szúrt a szomszédoknak is. K. Anikó elmondása szerint állandó veszekedések és ajtócsapkodások hallatszottak a lakásból. A szomszédok egyébként úgy tudták, hogy L. Lilla azért költözött a családjával a lakásba, hogy gondoskodjon a két beteg sértettről. Egyszer T. Bálint megkereste K. Anikó férjét azzal, hogy segítsenek nekik a családot kitenni a lakásból. Ennek hírére L. Lilla egyszer két kézzel meglökte K. Anikó férjét a lépcsőházban. K. Anikótól T. Bálintné többször kért kölcsön pénzt vagy élelmiszert, pl kávé, cukrot, közben beszélgettek, így szúrta le K. Anikó, hogy L. Lilláék nem gondoskodni költöztek oda T. Bálintékról, hanem egyszerűen rájuk telepedtek, hogy kihasználják őket. K. Anikó és férje többször rászólt L. Lillára és családtagjaira a zaj miatt, és kérdőre vonta L. Lillát, hogy tulajdonképpen mit is keresnek ők ott. L. Lillának ez már elég volt ahhoz, hogy cselekedjen annak érdekében, hogy K. Anikót és férjét eltávolítsa a sértettek közeléből. L. Lilla viszonylag elmaradottabb gondolkodású, mégis tervet eszelt ki K. Anikó ellen. Mint az előbb említettem, K. Anikó férjének egyszer nekiment a lépcsőházban, ezt követően L. Lilla bement a rendőrségre és feljelentette K. Anikó mit sem sejtő férjét azzal, hogy bántalmazta L. Lillát. Az eljárást egyébként már megszüntették, természetesen. Ez még nem volt elég, L. Lilla annyira a befolyása alatt tudta

tartani T. Bálintnét, annyira félt tőle, hogy rávette T. Bálintnét, hogy tegyen feljelentést ő is K. Anikó férje ellen azzal, hogy bántalmazta őt, és hasba ütötte. Ezt a feljelentést a befolyásolt T. Bálintné meg is tette. Ezt az eljárást is megszüntették már, de azt meg kell jegyezni, hogy L. Lillának egyik „ütlelési szokásához” tartozott a hasba ütés, rúgás, elsősorban T. Bálintné sérelmére. L. Lilla T. Bálintné sérüléseit szerette volna ezen az úton elkendőzni. T. Bálintné később bocsánatot is kért K. Anikótól és férjétől, és szerette volna visszavonni a feljelentését, de ezt nem engedik meg a magyar büntetőjog szabályai.

Mindenesetre nem sikerült K. Anikót és férjét elriasztani, végül is - ahogy ez a felvázolt tényállásból is látszik - K. Anikó volt az, aki a vád tárgyává tett napon kihívta a rendőrséget, akik kiszabadították a sértetteket.

Amikor végre rendőrkézzre került a két vádlott, L. Lillát gyanúsítottként hallgatták ki a rendőrségen, az ügyészségen, majd vádlottként a bíróságon.

Elmondta, hogy úgy ismerkedett meg T. Bálintékkal, hogy egy barátnője, akivel együtt dolgozott biztonsági őrként a sértettek lakása melletti építkezésen, meglátogatta T. Bálintékat, és akkor vele ment. Akkor kérték meg L. Lillát T. Bálinték, hogy legyen a gyámja a gyerekeknek. Ő természetesen pusztán emberi jóságból, ezt a felkérést elfogadta. Megjegyzem, hogy a rendőrségi jegyzőkönyv is arról tanúskodik, hogy az L. Lillát kihallgató rendőrtisztnek elsőre feltűnt ezen történet életszerűtlensége. L. Lilla előadta, hogy T. Bálint tervezte el azt, hogy vegyenek fel jelzaloghitelt a házra, és hogy legyen L. Lilla és T. Bálintné a kezesek. T. Bálintnak nem volt elég pénze, úgy jött ő szóba. L. Lilla előadta, hogy a férje (nem az élettársa, a II. rendű vádlott) segített nekik, hogy eladják a lakást és vegyenek egy nagyobbat. L. Lilla és a férje minden nap azután jártak, hogy el tudják adni a sértettek lakását, pusztán szíveségből. L. Lilla pedig eközben minden nap hozzájuk járt főzni és takarítani, de este hazament. Később T. Bálint ötlete volt, hogy költözzön oda, majd, mivel L. Lilla napközben máshol is dolgozott, T. Bálint ötlete volt az is, hogy L. Lilla anyja is költözzön oda, hogy legyen mindig velük valaki. A hitelszerzési tervet végül is leállították - ezt nem okolta meg a vallomásaiban L. Lilla. Az élettársa, K. István pedig azért költözött a sértettekhez, mert T. Bálint annyira félt L. Lilla férjétől, hogy megkérte K. István II. rendű vádlottat, hogy

néhányszor aludjon náluk ő is. Azért félt L. Lilla férjétől T. Bálint, mert T. Bálint miatt nem jött össze a hitel, amit terveztek. Az összefüggéseket L. Lilla nem okolta meg, tehát a történet, amit kreált, talán egy hasonló értelmi színvonalon álló egyénnél, még akár hihető is lett volna, mert egy kerek egészet alkotott. L. Lilla - mondjuk úgy - alacsonyabb értelmi színvonala és tanulatlansága okán nem fogta azt fel, hogy a vallomásában lévő dogok nem elég konkrétak, az ellentmondások leellenőrizhetőek.

L. Lilla vallomásában előadta, hogy ő csak egyetlen egyszer ütötte meg T. Bálintnét, akkor, amikor T. Bálintné adott egy pofont az egyik gyerekének. Előadta továbbá, hogy a szomszéd, K. Anikó azért akart bejönni a lakásukba a vádban szereplő napon, hogy elvigye a sértetteket a rendőrségre, de a sértettek nem akartak menni.

L. Lilla ügye is azért került feldolgozásra, mert benne is felfedezhetőek azon jellemvonások, amelyek az antiszociális bűnelkövetőkre jellemzőek.

Kevés érzelmet mutatott önmagán kívül bárki iránt. Erős hajlamot mutatott viszont a hazudozásra. Vakmerő, kalandvágyó, és tehetséges szélhámos, aki könnyedén manipulál másokat, és nem érez büntudatot, ha fájdalmat, szenvedést okoz másoknak.

Az antiszociális személyiségű emberek kevés felelősségérzettel, fogyatékos erkölcsi érzékkel rendelkeznek, így nem törődnek másokkal. L. Lilla személyisége teljesen ilyen volt. Viselkedését elsősorban szükségletei irányítják, lelkiismerete hiányzik.

Egy antiszociális személyiséggel küzdő ember erős hajlamot mutat a hazudozásra, vakmerő izgalmakat, kalandokat keres, veszélyérzete és büntetéstől való félelme csekély. L. Lillának tudnia kellett, hogy előbb vagy utóbb fel fog tűnni a sértettek családjának, vagy a szomszédinak az, hogy ennyire sokan laknak egy pici lakásban, valamint az, hogy a sértettek koldulni mentek, de L. Lilla egyáltalán nem törődött a lebukás veszélyével. A tárgyaláson sem látszódtak rajta az idegesség nyomai. Mivel könnyedén manipulál másokat, tehetséges szélhámos: ügyesen kelti a hatékonyság és őszinteség benyomását.

Az antiszociális személy, ha lebukik, megbánása nagyon meggyőzőnek tűnik, gyakran kap új esélyt, azonban amit mond, egyszerűen nincs összefüggésben érzéseivel, cselekedeteivel. L. Lilla a lebukását követően megbánást ugyan nem tanúsított, hiszen el sem ismerte a bűncselekmény elkövetését, azonban a történeteket úgy állította be, mintha ő csak segíteni szeretett volna a sértetteknek a gyermekükhöz való hozzáférésben, vagy a lakásuk rendben tartásában, főzésben, stb.

5. ZÁRÓ GONDOLATOK

Az esettanulmányokat összegezve levonható az a következtetés, hogy lehetséges ugyan, hogy igazságügyi pszichológus szakértő nem mondja ki kategorikusan egy bűnelkövetőről, hogy az az ember - vádlott vagy gyanúsított - az antiszociális személy vonásait hordozza magán, mégis, a pszichológiai szakirodalom alapján levonható egy emberről az a következtetés, hogy az adott bűnöző antiszociális személyiségzavarban szenved-e.

A pszichológus szakértő kirendelésére az esetek többségében - nagy valószínűséggel - azért nem kerül sor, mert az eljáró nyomozó hatóság, vagy bíróság nem tartja szükségesnek, ugyanis látja, hogy büntethetőséget befolyásoló vagy büntetés kiszabást befolyásoló tényező még akkor sem merül fel vélhetően, ha esetleg a szakértő a szakvéleményben kijelenti, hogy az a személy antiszociális személyiségzavarban szenved. Ráadásul - mint az tudvalévő - a pszichológus szakértő önmagában nem nyilatkozhat a beszámíthatóságról, abban az elmeorvos szakértő a kompetens.

Hivatkozott irodalom

- Dr. György Júlia: Az antiszociális személyiség (Medicina Könyvkiadó, Budapest, 1967)
- Dr. Popper Péter: A kriminális személyiségzavar kialakulása (Akadémiai Kiadó, Budapest, 1970)
- Belovics Ervin, Gellér Balázs, Nagy Ferenc, Tóth Mihály: Büntetőjog I. HVG ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest 2012.
- Nagy Ferenc, Tokaji Géza: A magyar büntetőjog általános része, Korona Kiadó Budapest 1998
- Igazságügyi pszichiátria (Második, átdolgozott kiadás, szerkesztette: Kuncz Elemér Medicina Kiadó, Budapest, 2011)
- Dr. Veress Dóra: Pszichopata, szociopata, antiszociális személyiségzavar, (<http://www.webbeteg.hu/cikkek/psziches/11642/antisocialis-szemelyisegzavar>)
- ***Antiszociális személyiségzavar***

(<http://www.hataronallok.eoldal.hu/cikkek/szemelyiseg-zavarok/antisocialis-szemelyisegzavar.html>)
- A pszichoanalízis és a kriminalitás
- (<http://vmek.oszk.hu/04900/04934/html/ferenczi0119/ferenczi0119.html>)
- Boross Sándor Az antiszociális személyiség kialakulása és jellemzői (http://kortefa.x-web.hu/sajat_irasok/antisocialis.pdf)

Egyéb felhasznált irodalom

- Hervey Cleckley: Az épelméjűség, mint álarc, 1941
- Antiszociális személyiségzavar, Wikipédia, (<http://hu.wikipedia.org>)
- Személyiségzavarok
(http://psychiatry.pote.hu/pdf/hun_2_001_szemelyisegzavarok_emlekezteto.pdf)
- Dr. Dinya Zoltán: A személyiségzavarban szenvedők jellemzői
(<http://www.webbeteg.hu/cikkek/psziches/10763/szemelyisegzavarok-tipusai>)
- Kik azok a pszichopatak? (<http://cotcot.hu/cikk/2010/11/16/kik-azok-a-pszichopatak>)
- Szkizofrénia, negatív tünetek, hallucinációk, pszichopatak, többszörösszemélyiség-zavar
(http://www.cogsci.bme.hu/~ktkuser/KURZUSOK/BMETE47A011/2012_2013_1/08_Lelek%20betegsegei%20II%20Szkizofrenia%20negativ%20tunetek%20hallucinaciok%20pszichopatak%20to%20bbszorosszemelyiseg-zavar.pdf)
- Milyen a személyiségzavarban szenvedő ember?
(<http://www.vital.hu/themes/psyc/borderline.htm>)
- Személyiségzavarok osztályozása (DSM-IV).
(http://www.sportpszichologusok.hu/szinergia/szemfejl_zav.ppt)
- Antiszociális személyiségzavar (<http://bura.hu/szakmai-informaciok/psziches-betegsegek-a-dsm-iv-es-mas-szakirodalom-szerint/szemelyisegzavarok/anti>)
- Az antiszociális személyiségzavar értelmezésének előzményei
(<http://bvpszichologia22.blogspot.hu/2006/04/az-antiszocilis-szemlyisgzavar.html>)

- Antiszociális és kriminális tünetek gyermek- és serdülőkorban
(http://psycho.unideb.hu/munkatarsak/nagy_tamas/targyak/serdulokorimagatartaszavarok_antiszocialiszavar_deviancia.doc)
- Kárászné Tomanó Ágnes: Az én fiam is bűnöző?
(<http://www.grafonet.hu/index.php/cikkek/79-az-en-fiam-is-bunozo>)
- Dr. Balogh Ágnes: Az egészség védelme a büntetőjogban (PhD értekezés, Pécsi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Doktori Iskola, 2006.)
- Antiszociális személyiségzavar (<http://grind.5mp.eu/web.php?a=grind>)
- A gének megmondják, kiből lehet bűnöző
(http://www.vital.hu/genek_eroszakos_viselkedes)